

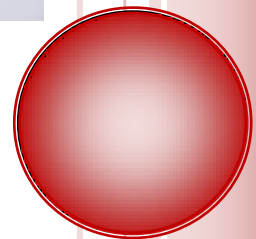

Andries de Graeff 1611 - 1678

't Gezagh is heereelyk: doch vol bekommeringen

Rhenen, 2-2-2010
Pieter C. Vis, 6132294

3^e opdracht, cursus De Amsterdamse culturele elite
Dr Madelon Simons, cursusjaar 2009-2010
Master Kunstgeschiedenis De Nieuwere tijd
Universiteit van Amsterdam

INHOUDSOPGAVE

1	INLEIDING.....	3
2	WIE WAS ANDRIES DE GRAEFF	4
2.1	Zijn loopbaan en leven	4
2.2	Familierelaties (zie ook schema Bijlage C familierelaties)	6
3	DE POLITIEKE VERHOUDINGEN EN DE ROL VAN ANDRIES DE GRAEFF	8
3.1	Bestuur van Amsterdam	8
3.2	Politieke ontwikkelingen	9
4	ANDRIES DE GRAEFF ALS MECENAS.....	13
4.1	Portretten van Andries de Graeff.....	13
4.1.1	Andries de Graeff als Romeinse consul.....	14
4.1.2	Geportretteerd door Govert Flinck.....	15
4.1.3	Portret door Gerard ter Borch	16
4.1.4	Rembrandt schildert Andries de Graeff ten voeten uit	17
4.1.5	Tekening van Jan Lievens.....	19
4.1.6	Vergelijking van portretten	20
4.2	Huis aan de Herengracht	21
4.2.1	Plafondschildering door Gerard de Lairese	23
4.2.2	Interieur van Saenredam	25
4.2.3	Minerva	26
4.3	De buitenhuizen van Andries de Graeff	27
4.4	Lofzang van dichters	28
4.5	Muziek in de zeventiende eeuw	29
5	TOT SLOT	29
	Bijlage A Colleges burgemeesters van Amsterdam met Andries de Graeff.....	31
	Bijlage B familierelaties.....	32
	Bijlage C Verkoop Herengracht door Andries de Graeff.....	33
	Lijst van Figuren	34
	Literatuur	35

Uit *Alle de gedichten. Jan Vos, Deel 1, 1662, Middeldam*

Den Eed. Heer Andries de Graaf, Oudt Raadt ter Rekenkamer van Hollandt &c. Nu Burgermeester t'Amsterdam. Door Ian Lievensen geschildert.

Dus leeft de dappre Graaf, die 't hofampt heeft verlaaten.
Zoo groot een hoofddegdt past een Hoofd van 't hoofd der steên.
Wie dat zich zelf verwint kan d'eigenbaat verteên.
Toen Kato 't hof verliet, verliet hy d'onderzaaten:
Maar deez' verlaat het hof tot heil van 't bloeiendt Y.
Zoo slaaft men niet voor zich: maar voor zyn burgery.
't Gezagh is heereelyk: doch vol bekommelingen.
De Graaven leeven voor het Recht der steedelingen.

Afbeelding voorblad

Andries de Graeff, Hendrik Pothoven, 1774, Tekening op papier, pen, penseel
171 mm (h) x 109 mm (b), naar A. Quellinus I, Bron: RKD

1 INLEIDING

Bij het onderzoeken van de Amsterdamse culturele elite in de Gouden Eeuw is het noodzakelijk om enkele individuen grondig te bestuderen. Een vergelijking van de uitkomsten kan het begin zijn van een prosopografisch onderzoek van deze groep patriciërs.

Maar wat dient onder het begrip culturele elite verstaan worden?

Eerder¹ is betoogd dat leden van de elite moeten voldoen aan een viertal criteria: zij moeten rijk zijn, status hebben, over intellect beschikken en politiek gewicht in de schaal leggen. Financiële draagkracht is belangrijk om in zekere mate van onafhankelijkheid meningen te vormen en beslissingen te nemen. Status is het aanzien dat iemand heeft in de sociale groep waarin die persoon zich manifesteert. Dit betekent dat anderen deze persoon ook aanzien toekennen en aanvaarden dat hij of zij gezag heeft. Intellectualiteit houdt niet alleen in dat men dient te beschikken over een goed verstand, maar dat hij of zij handelt vanuit kennis, ervaring en een waardestelsel. Bovendien is nog een criterium, het beschikken over politieke macht, is een belangrijke, zo niet beslissende factor. Immers, als iemand weliswaar rijk is, aanzien heeft en intellect vertoont, maar er niets mee doet om invloed uit te oefenen op het maatschappelijke leven, dan functioneert hij als een rentenier: goed op de winkel passen, maar geen veranderingen teweeg brengen. Natuurlijk zijn er vele andere benaderingen mogelijk, maar als onderzoeker kies je voor een zeker theoretisch kader met het doel veronderstellingen te toetsen, om gericht informatie te verzamelen en om het onderzoekgebied af te grenzen.² En vanuit dit theoretische kader is het mogelijk Andries de Graeff aan de deze criteria te toetsen.

Dit onderzoek probeert feitenmateriaal te verzamelen om te beoordelen of en in hoeverre Andries de Graeff inhoud gaf aan voornoemde uitgangspunten.

De familie De Graeff beschikt over een vrij uitgebreid familiearchief dat in het Stadsarchief Amsterdam bewaard wordt. Uiteraard zijn gedeeltes van dit materiaal onderzocht, maar gezien de omvang is het een illusie te menen dat hierdoor een compleet inzicht verkregen zou zijn. Bovendien is omvang niet altijd een garantie dat het archief ook vele relevante feiten bevat; problematiserend hierbij is dat de oude handschriften niet in alle gevallen goed door een onge oefend oog gelezen kunnen worden. Een gelukkige bijkomstigheid is dat er ook andere primaire bronnen beschikbaar zijn, waarin Andries de Graeff en andere familieleden genoemd worden.

In het onderzoek zijn accenten gelegd op de familierelaties, de politieke achtergrond waarin Andries de Graeff moest functioneren en de kunstobjecten van Andries de Graeff. Op zijn vermogenssituatie wordt slechts zijdelings ingegaan, hoewel wat mij betreft nog enkele vraagstukken nog niet geheel bevredigend beantwoord zijn.

Talrijke kwesties moesten onaangeroerd blijven, maar ik meen dat er voldoende feiten naar voren zijn gebracht die laten zien hoe Andries de Graeff zich als lid van de Amsterdamse elite in het Amsterdam van de Gouden Eeuw gemanifesteerd heeft.

---

¹ Vis, P.C. *Andries de Graeff, voorbeeld van culturele elite?*, essay, 2009 Universiteit van Amsterdam

² Maso, Ilija, *Kwalitatief onderzoek* Den Haag 1998 p. 24

2 WIE WAS ANDRIES DE GRAEFF

2.1 Zijn loopbaan en leven

Van de jeugd van Andries de Graeff is weinig bekend. Hij werd geboren op 19 februari 1611, vermoedelijk in 'de Keyzershoed' op de Lange Niezel of de Herengracht te Amsterdam waarnaar zijn ouders Jacob (1571-1638) en Aeltje Boelens (1579-1630) in circa 1611 verhuisden.³ Hij was het jongste kind en de derde zoon van dit echtpaar. In leeftijd verschilde hij nogal van zijn broers Cornelis en Dirck (die ruim elf respectievelijk tien jaar ouder waren). Moeder Aeltje (Alida) kwam uit het vermogende en aanzienlijke geslacht Boelens Loen.⁴ Vader Jacob stond bekend als een ruimenkende, vrijzinnige politicus, in die zin dat hij vond dat het stads- en landsbelang uit moest gaan boven geloofsopvattingen. Het gezin bestond verder uit drie zoons en drie dochters.

Andries moet dus al van jongs af aan gewend zijn geweest aan welstand, inzet voor stad- en landsbestuur en een libertijnse opvatting, volgens welke het primaat van de ultieme zeggenschap in kerkelijke en wereldlijke aangelegenheden bij de overheid lag.⁵ Deze ervaring en levenshouding is van invloed geweest op de carrières van de zoons De Graeff en hun politieke keuzen.

Andries de Graeff heeft een opleiding gevolgd aan de hogeschool in Poitiers, alwaar hij in 1634 een licentiaat⁶ in canoniek en civiel recht behaalde. In 1646 werd de jonge jurist benoemd tot schepen in het stadsbestuur van Amsterdam. In datzelfde jaar trouwde hij met zijn nicht Elisabeth Bicker van Swieten, mogelijk hebben zijn broer Cornelis de Graeff en Andries Bicker, op dat moment leiders van de respectievelijke maagschappen, een belangrijke rol gespeeld in deze partnerkeuze. In het daaropvolgende jaar wordt hij aangesteld als kapitein der schutterij.

In 1650-1651 is Andries gedeputeerde in de Generaliteitsrekenkamer en kon aldus namens de Staten Generaal controle op de administratie van de Republiek en de Admiraliteitskamers uitoefenen. In 1652 volgt een aanstelling als Rekenmeester der Grafelijke domeinen van Holland en West-Friesland. Deze lucratieve baan werd door zijn broer Cornelis weggekaapt voor de net afgetreden raadpensionaris Jacob Cats.⁷ Dit betekende een vijfjarige ambtelijke carrière in Den Haag, waarbij hij in de *Vredenhof* woonde, een buitenplaats in Voorschoten die grootvader Dirck Jansz de Graeff in 1581 had gekocht. In de Haagse periode werden de drie kinderen van het echtpaar De Graeff-Bicker geboren. Daarnaast had De Graeff nog vele, kleinere functies, zoals commissaris Haarlemmermeer, hoofdingeland Watergraafsmeer en dijkgraaf van de Nieuwer-Amstel.

Tragisch moet de vroege dood van Elisabeth in 1656 geweest zijn en de weduwnaar keerde met zijn drie kinderen onder zes jaar dan ook in 1657 terug naar Amsterdam, waar hij voor de eerste maal burgemeester werd. Vermoedelijk woonde het gezin De Graeff aan de voorname Fluwelenburgwal (nu Oudezijds Voorburgwal 145).⁸ Na zijn eerste periode in het collegiale burgemeesterschap vervolgde hij zijn loopbaan in de Raad der Admiraliteit (1658-1659). Dit was een gebruikelijke functie voor oud-burgemeesters en leverde naast een

³ Spies, Paul, *Het Grachtenboek*, Den Haag 1992 p. 85.

⁴ Zie *Het Patriciaat van Amsterdam, vertegenwoordigd door de genealogie van 't geslacht Boelens*, Amsterdam 1881.

⁵ Cornelis de Graeff ging zelfs zover om een dominee te weigeren bij zijn sterfbed. Pas na aandringen gaf hij toe, zie Hellinga, G.G., *Leiders van de Gouden Eeuw*, Zutphen 2009 p. 113

⁶ Vergelijkbaar met een academische meestersitel.

⁷ BalbianVerster, J.F.L. de, *Burgemeesters van Amsterdam in de 17e en 18e eeuw*, Zutphen 1931 p. 59.

⁸ Dudok van Heel, S.A.C., *Toen hingen er burgers als vorsten aan de muur* tent.cat. uit **Kopstukken : Amsterdammers geportretteerd: 1600-1800** Amsterdams Historisch Museum 2002 p. 46

jaartraktament van 1.000 gulden ook vele emolumenten en vergoedingen op.⁹ Daarna werd hij weer burgemeester, gevolgd door een vertegenwoordiging in de Raad van State als gedeputeerde(1661-'63).¹⁰

In 1664 overlijdt zijn broer Cornelis, die toch al vaak bedlegerig was en aan zware jicht leed, aan een zware longontsteking op 4 mei.¹¹

Andries stond dus voor de zware taak om zijn broer als leider van de maagschap De Graeff op te volgen. Hij werd burgemeester in 1664, 1666 en 1667 en kwam in aanvaring met de ambitieuze, rijke Gillis Valckenier. Uiteindelijk verloor Andries de Graeff de strijd tegen de Oranjegezinden, met de onbehouwen, maar uiterst sluwe Valkenier als grootste opponent (zie verder paragraaf Politieke ontwikkelingen). In het rampjaar werd Andries met twee andere gelijkgestemde burgemeesters, Van de Poll en Reynst, verzocht hun politieke werkzaamheden te beëindigen. Kort te voren waren de gebroeders De Witt vermoord en een menigte, die Andries de Graeff van verraad verdacht, molesteerde hem bijna. Dit betekende het einde van zijn politieke carrière.

Figuur 1 Familiewapens De Graeff, eigen foto van adelsdiploma uit het familiearchief De Graeff

Als schrale troost kon hij zijn nieuwe huis aan de recent verlengde Herengracht betrekken; een dubbel woonhuis, waarvoor hij in 1665 grond had gekocht. Samen met zijn zoon Cornelis hield hij zich bezig met een genealogisch onderzoek naar de afstamming van de familie De Graeff. Hij kon aantonen dankzij 'geloofwaardige getuigenissen van Amsterdamsche genealogen'¹² dat het geslacht afstamde van adellijke heren Von Graben in Tirol. Hierdoor kreeg hij en zijn zoon in 1677 een adelsdiploma van keizer Leopold I, waarbij zij ridders werden van het Heilige Roomse Rijk.

Intussen was hij nog niet af van zijn aartsvijand Valckenier: De Graeff ontving door diens manipulaties een belastingaanslag voor zijn vermogen, dat geschat werd op 700.000 gulden. Dit was overigens niet ver boven de waarheid, maar voordien werd hij voor veel lagere bedragen aangeslagen. De ex-burgemeester week in 1676 uit naar Utrecht, maar Valckenier slaagde erin een wet door de Staten van Holland te laten aanvaarden die inwoners, die buiten de provincie waren gaan wonen, verplichtte toch te betalen. De Graeff moest dus alsnog de belasting voldoen en keerde weer op 3 april 1677 terug naar Amsterdam.

Figuur 2 Doopkapel Oude Kerk Amsterdam, eigen foto

1678 is een tragisch jaar: eerst sterft het jonge echtpaar Cornelis en Agneta De Graeff-Deutz op 16 en 17 oktober na een feestmaaltijd en ruim een maand later overlijdt Andries de Graeff op 30 november, 67 jaar oud. Alle drie vonden hun laatste rustplaats in de St Corneliskapel (nu Doopkapel genoemd) in de Oude Kerk te Amsterdam. Cornelis de Graeff had in 1648 grafrechten gekocht, vermoedelijk omdat Vader Jacob in dezelfde kerk begraven lag. Aangezien het jonge echtpaar kinderloos was, had Andries geen mannelijke afstammelingen meer en zette alleen de twee zoons van zijn broer Cornelis de mannelijke lijn voort van de tak Jacob Dircksz de Graeff.

⁹ Gabriëls, A.J.C.M., *De heren als dienaren en de dienaar als heer. Het stadhouderlijk stelsel in de tweede helft van de achttiende eeuw*, 's-Gravenhage 1990, p. 389-90.

¹⁰ Elias, J., *De Vroedschap van Amsterdam 1578-1795*, Haarlem 1903-1905 p. 193.

¹¹ Hellinga, G.G., *Leiders van de Gouden Eeuw*, Zutphen 2009 p. 113.

¹² Deze zinsnede staat vermeld op het adelsdiploma, dat aanwezig is in het familie-archief de Graeff.

2.2 Familierelaties (zie ook schema Bijlage B)

Figuur 3 Jacob Dirksz de Graeff, 1571-1638, schilder onbekend, 75 x 63 cm, particuliere collectie

Vader Jacobus de Graeff kwam oorspronkelijk uit Emden - weliswaar geboren uit Hollandse ouders - en keerde in 1597 terug naar Amsterdam. Jacob studeerde oude talen, reisde met de humanistische en calvinistische geleerde Justus Lipsius en werd koopman, die zich sinds zijn vestiging in Amsterdam steeds meer politiek begon in te zetten.¹³ Zo was hij schepen, lid van de Vroedschap en meerdere malen burgemeester van Amsterdam. Jacob de Graeff koos – hoewel hij in Genève de calvinistische theologie bestudeerd had – toch de zijde van Oldebarneveld en werd na diens executie door prins Maurits uit het stadsbestuur verwijderd. Ook Jacobs optreden tegen grondspeculanten is hem niet in dank afgenomen¹⁴ en verhinderde zijn herbenoeming tot burgemeester. Toch werd Jacob de Graeff geen principiële anti-orangist; de familie koesterde lang een stoel waarop Willem de Zwijger gezeten had bij diens bezoek aan de oude burgemeester Dirck Jansz de Graeff, vader van Jacob.¹⁵ Deze antagonistische houding zou kenmerkend zijn voor de latere opstelling van Cornelis en Andries de Graeff in staatkundige kwesties.

Figuur 4 Cornelis de Graeff (1599-1664), 1636, Pickenoy, 185 x 105 cm Staatlichen Museen Berlin

Cornelis de Graeff, de oudste, speelde een belangrijke rol als bestuurder; samen met de gebroeders Andries, Cornelis en Jacob Bicker was hij bepalend in het Amsterdamse bestuur gedurende het tweede en derde kwart van de zeventiende eeuw. Hij studeerde Oude en Oosterse talen, maakte een Grand tour met zijn broer Dirck door Italië en Frankrijk en bezocht in Parijs Hugo de Groot. In 1636 werd Cornelis bewindhebber van de VOC en kwam een jaar later, in navolging van zijn vader die in 1638 overleed, in de vroedschap van Amsterdam. Van 1642 tot 1662 was hij tien maal burgemeester, waarvan vier periodes als magnificus. Bovendien was Cornelis door zijn kortstondige huwelijk met burgemeestersdochter Geertruida Overlander verzwagerd met Frans Banning Cocq¹⁶, wiens vrouw een zuster was van Geertruida. Van dit echtpaar erfde hij het Huis te IJpendam, een kasteel vlak bij de Purmer, dat tot 1872 in handen van de familie De Graeff bleef. In zijn tweede huwelijk met Catharina Hooft kreeg Cornelis twee zonen, Pieter en Jacob. Cornelis de Graeff wist dankzij zijn diplomatieke gaven zorgvuldig een balans te bewaren tussen staats- en Oranjegezinden. Hij was bevriend met oomzegger Johan de Witt en belast met de opvoeding van de jonge prins Willem III. Cornelis de Graeff stond bekend als een hoffelijk en erudiet mens, die ook bij de bevolking geliefd

¹³ Ontleend aan P.C. Molhuysen en P.J. Blok (red.), *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek. Deel 2.* A.W. Sijthoff, Leiden 1912

¹⁴ Hij werd zelfs tijdelijk weggepromoveerd, zie Elias, Johan E., *Geschiedenis van het Amsterdamsche Regentenpatriciaat*, 's-Gravenhage 1923 p. 65.

¹⁵ De huifstoel was in bezit van burgemeester Dirck Jansz de Graeff. Zijn nazaten hebben een metalen plaatje op de rugleuning laten aanbrengen dat de huifstoel vermoedelijk is gebruikt door Willem van Oranje bij zijn bezoek aan de stad Amsterdam in 1580. De stoel is nu eigendom van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap en in bruikleen bij het Rijksmuseum, zie www.rijksmuseum.nl

¹⁶ Magnificus en als kapitein door Rembrandt afgebeeld op de *Nachtwacht*.

was. Hij overleed in 1664 na een longaandoening, niet nadat hij als overtuigd libertijn, aanvankelijk weigerde een dominee aan zijn sterfbed te ontvangen.¹⁷

Figuur 5 Dirck de Graeff (1601-1637), 203 x 112 cm, Pickenoy, detail, particuliere collectie

Dirck¹⁸ was het op een na oudste kind, gehuwd met Eva Bicker, de oudste dochter van Jacob Bicker. Hij heeft evenals zijn broer Cornelis gestudeerd in Leiden en samen met hem een rondreis in Frankrijk gemaakt. Dirck was lid van de vroedschap en werd in 1633 benoemd tot luitenant van de Voetboogdoelen. Deze schutterij is door Thomas de Keyzer in hetzelfde jaar vereeuwigd op een groot doek¹⁹, dat in het Amsterdams Historisch Museum hangt. Dirck de Graeff overleed vrij jong en bleef kinderloos.

Figuur 6 Agneta de Graeff (1603-1656) ca 1663, kopie naar Lievens? 71 x 59 cm, Amsterdams Historisch Museum

Agniet was de oudste dochter en het derde kind van Jacob en Aeltje de Graeff. Zij was getrouwd met Jan Gerritsz. Bicker (1591-1653), een broer van Andries en Jacob. Jan Bicker was in de eerste plaats koopman en scheepsbouwer, die een braakliggend eiland kocht en daarop een grote scheepstimmerwerf bouwde (Bickerseiland). Hun huwelijk was kinderrijk: elf kinderen, waarvan tien dochters. Hun vijfde dochter Wendela trouwde met Johan de Witt. De raadspensionaris was dus oomzegger van Andries en Cornelis de Graeff. Op het portret is rechtsboven het wapen van het echtpaar Bicker-De Graeff geschilderd.

Ook Christina (1609-1679) was gehuwd met een Bicker, Jacob (1588-1646), een neef, die beduidend ouder was dan zij zelf. Zij hertrouwde met Pieter Trip (overleden in 1657), telg van de wapenhandelaarsfamilie Trip. Dit echtpaar woonde aan de Herengracht 254-256. Na de dood van Pieter erfde Christina de Graeff 350.000 gulden.²⁰ Zij stierf kinderloos en uit de staat van Middelen en Effecten, aanwezig in het archief van de familie De Graeff, blijkt dat haar nalatenschap ruim 925.000 gulden bedroeg.

Figuur 7 Andries de Graeff Gerard ter Borch II, ca 1673 detail

Andries was dus de jongste zoon en trouwde in 1646 met zijn nicht Elisabeth Bicker van Swieten (1623-1656). Haar moeder – Alida Boelens - was een zuster van Andries de Graeffs moeder. Het echtpaar kreeg drie kinderen: Alida, Cornelis en Aertje en ook zij trouwden met welgestelde, vooraanstaande partners. Alida huwde Diederik van Veldhuyzen, heer van kasteel Heemstede, regent en president van de Staten van Utrecht. Cornelis' vrouw was Agneta Deutz, dochter van een rijk koopman en Aertje had als echtgenoot Transisalanus Adolphus Baron van Voorst tot Hagenvoorde van Bergentheim, die hofmeester was van Willem III. Deze laatste verbintenis illustreert eens te meer dat Andries de Graeff niet zo rabiaat staatsgezind was als men op grond van zijn politiek gedrag geneigd zou zijn te denken.

¹⁷ Hellinga, G.G., *Leiders van de Gouden Eeuw*, Zutphen 2009 p. 112,113

¹⁸ Elias, *De Vroedschap van Amsterdam*, p. 266.

¹⁹ *Schutters van de compagnie van kapitein Jakob Symonsz de Vries en luitenant Dirck de Graeff, 1633*, 198 x 604 cm.

²⁰ Zandvliet, Kees, *De 250 rijksten van de Gouden Eeuw*, Amsterdam 2006 p. 135.

Figuur 8 *Jacob zegent de kinderen van Jozef*, 1656, Rembrandt, olieverf op doek, 175 × 210 cm, Gemäldegalerie Alte Meister, Kassel

Wendela de Graeff (overleden in 1652) was het jongste kind, eerst getrouwd met Pieter van Papenbroeck en daarna met Willem Schrijver. Na de dood van haar eerste echtgenoot erfde zij een vermogen van 439.000 gulden²¹. Het echtpaar Schrijver staat afgebeeld als Jozef en Rebecca op een schilderij van Rembrandt. Na Wendela's dood betwistten Willem Schrijver en de familie Van Papenbroeck deze nalatenschap. Toen Willem Schrijver in 1661 stierf, nam Andries de Graeff zijn taak over, maar in hoger beroep ging het merendeel van het fortuin naar de Van Papenbroecks.

Figuur 9 *De vroeg gestorven* tweeling van Jacob de Graeff en Aeltje Boelens, ca 1617, kunstenaar onbekend. Rijksmuseum

Daarenboven kregen Jacob en Aeltje Boelens de Graeff nog vier kinderen, waarvan een tweeling, die allen vroeg overleden zijn.

Uit deze parenteel blijkt dat de families De Graeff en Bicker via een zestal familierelaties met elkaar verbonden waren. Het doet vermoeden dat de familiehoofden Gerrit Bicker (1555 – 1604) - ook getrouwd met een Boelens – later opgevolgd door oudste zoon Andries Bicker en Jacob de Graeff en na diens dood Cornelis de Graeff, via geplande huwelijken stuwende krachten waren achter de verbinding tussen deze maagschappen. Kapitaalcracht was hierbij minder van belang dan politieke macht, want de meeste Bickers waren niet bepaald arm, maar behoorden niet tot de 250 rijksten van de Gouden Eeuw.

3 DE POLITIEKE VERHOUDINGEN EN DE ROL VAN ANDRIES DE GRAEFF

Om de politieke betekenis van Andries de Graeff te beoordelen wordt in het navolgende een korte schets gegeven van de bestuurlijke structuur en de politieke ontwikkelingen, zowel in Amsterdam als in de Republiek en de internationale verhouding in de zeventiende eeuw.

3.1 Bestuur van Amsterdam²²

De bestuursstructuur van Amsterdam in de zeventiende eeuw was afwijkend van wat in andere steden van de Republiek gebruikelijk was. De basisstructuur was in principe dezelfde, maar de bevoegdheden waren anders verdeeld.

De vroedschap, bestaande uit 36 leden, kon belangrijke politieke zaken wel bespreken, maar de feitelijke beslissing lag bij de burgemeesters. Leden van de vroedschap werden voor het leven benoemd door middel van coöptatie, alleen overlijden, krankzinnigheid of faillissement kon het lidmaatschap doen beëindigen.

²¹ Ibid.p. 99

²² Gebaseerd op Hell, Maarten, 'De Oude Geuzen en de Opstand', in Prak, M., *Geschiedenis van Amsterdam*, Amsterdam 2004 p241-252.

De schepenen hadden vooral een rechtsprekende bevoegdheid, maar voerden ook andere taken uit zoals we die nu kennen bij wethouders. De vroedschap maakte de voordracht voor veertien kandidaten, waaruit de stadhouder zeven schepenen kon benoemen.

De schout had een driedelige functie. Hij vormde samen met de schepenen en de secretaris het dagelijks bestuur van de stad. Daarnaast was hij aanklager in criminele zaken en zat de rechtszittingen van de schepenbank voor, een combinatie die in de huidige tijd ondenkbaar is, maar toen als heel normaal werd gezien. De schout werd benoemd op voordracht van de burgemeesters.

Figuur 10 De vier burgemeesters van Amsterdam, Dirck Bas, ca 1704, gewassen pentekening, Gemeentearchief Amsterdam

Amsterdam werd bestuurd door vier burgemeesters (bij andere steden twee), die veel meer zeggenschap hadden dan in de andere steden. De burgemeesters werden gekozen door de oudraad, meestal twaalf personen, die uit ex-schepenen en ex-burgemeesters bestond. Deze raad koos drie nieuwe burgemeesters, die op hun beurt het nieuwe college aanvulde met een keuze van een lid uit het oude viertal. Deze herbenoemde burgemeester fungeerde gedurende drie maanden als

president (magnificus) en de aanstelling van het gehele college gold voor een jaar. De oudraad moet niet verward worden met de raad van ex-burgemeesters die vaak overlegde met het zittende college.

De stadhouder kon dus maar beperkt invloed uitoefenen op het Amsterdamse stadsbestuur door de aanstelling van schepenen, nadat de vroedschap een voordracht gemaakt had.

Burgemeesters hadden veel macht omdat zij vele benoemingen mochten doen voor stedelijke ambtsdragers en zelfs schepenen gedurende de stadhoudersloze tijdperken. Lucratieve en invloedrijke banen konden dus aan familieleden vergeven worden. Ook bepaalden zij het financiële beleid en voerden zij het hoogste bevel over de krijgslieden van Amsterdam.

Kandidaatburgemeesters moesten zeven jaar poorter en vermogend zijn. Ondanks de relatief korte bestuursperioden was het mogelijk voor een welgestelde man van een aanzienlijke familie om als schepen, lid van de vroedschap, schout of (ex-)burgemeester enige decennia politieke invloed uit te oefenen en dat is precies wat de familie De Graeff enkele generaties lang heeft gedaan.

3.2 Politieke ontwikkelingen

Amsterdam groeide snel na de *Alteratie* van 1578, zowel in bevolkingsaantal (cijfers indiceren een groei van 40.000 naar 200.000) als in economisch opzicht. Politiek gezien ging Amsterdam daarom steeds meer gewicht in de schaal leggen als het ging om bestuurlijke zaken op landelijk niveau. Amsterdam bracht bijna de helft van de Hollandse belastingen op en had desondanks maar één stem in de Staten van Holland. Holland was op zijn beurt weer de belangrijkste staat in de Republiek. Maar materieel was de invloed van Amsterdam op 's lands bestuur veel groter, wat onder meer tot uitdrukking kwam door het regelmatige vooroverleg tussen landelijk afgevaardigden en het Amsterdamse stadsbestuur over

belangrijke kwesties.²³ Amsterdam had uiteraard belang bij besluitvorming over internationale kwesties om haar handelsbelangen veilig te stellen. De burgemeesters speelden hierbij een cruciale rol omdat zij namens Amsterdam (of zichzelf) onwelgevallige beslissingen konden blokkeren of traineren. Dat de familie De Graeff en ander facties dergelijke functies ambieerden kan daarom geen verwondering wekken: het bracht niet alleen politieke maar ook economische macht met zich mee.

Figuur 11 De eedaflegging van de Vrede van Munster in 1648, 1648, Gerard ter Borch, olieverf op koper, 45,4×58,5 cm, Rijksmuseum Amsterdam

Een tweede ontwikkeling in de eerste helft van de zeventiende eeuw was het voorspoedige verloop van de strijd tegen de Spanjaarden, uiteindelijk culminerend in de Vrede van Münster in 1648. Amsterdam wilde, zeer tegen de wens van Willem II in, de troepensterkte afbouwen, want Amsterdam financierde en onderhield een aantal compagnieën. Willem probeerde op 30 juli 1650 zijn zin door te drijven door troepen naar Amsterdam te sturen, waarbij Cornelis Bicker alert reageerde door de stadspoorten tijdig te sluiten.²⁴ Uiteindelijk werd een compromis gevonden, maar zou een blijvende belangenstrijd tussen Oranje aanhangers en de Amsterdamse regenten teweegbrengen.

In deze roerige tijden speelden de facties De Graeff en Bicker een belangrijke rol in het Amsterdamse stadsbestuur. Cornelis de Graeff, vanaf 1643 meermalen burgemeester en magnificus, en Andries Bicker waren de leiders. Willem II eiste de verwijdering van de gebroeders Bicker uit het bestuur en Cornelis stemde hiermee in omdat hij de invloed van de Bickers te groot vond worden. Hierdoor werd het pad geëffend om Andries op een tweetal belangrijke ambtelijke functies²⁵ te benoemen in Den Haag, die uiteindelijk vanaf 1657 zouden leiden tot het burgemeesterschap in Amsterdam. Cornelis de Graeff brak ook met de harde lijn die de Bickers hadden gevolgd jegens de Oranjes en belangrijk hierbij was de aanstelling van Johan de Witt tot raadpensionaris in 1652. In dat jaar ontstond een machtsvacuüm door het plotselinge overlijden van Willem II (kinderpokken), waarvan De Witt optimaal kon profiteren, ook al omdat Pauw, raadpensionaris en mentor van De Witt eveneens onverwachts stierf. Vooral toen Johan de Witt in 1655 trouwde met Wendela Bicker, dochter van Agneta de Graeff en Jan Bicker, verkreeg De Witt een krachtig steunpunt

²³ Ibid.in p 247.

²⁴ De Blokhuisen in de Amstel, Nelly Moerman 2009.

²⁵ Gedeputeerde in de Generaliteitsrekenkamer en Rekenmeester der Grafelijke domeinen van Holland en West-Friesland.

in het Amsterdamse stadsbestuur in de hoedanigheid van oom Cornelis de Graeff. Het eerste stadhoudersloze tijdperk 'De Ware Vrijheid' brak aan en zou duren tot 1672.

Figuur 13 Cornelis de Graeff, 1633, 119 x 88 cm
toeg. Pickenoy, olieverf op paneel, Scheepvaartmuseum

Figuur 13 Andries Bicker, 1642, 93,5 x 70,5 cm Bartholomeus van der Helst, olieverf op paneel, Rijksmuseum

Toen Andries voor het eerst burgemeester werd, was zijn broer Cornelis tijdelijk teruggetreden (twee broers mochten niet gezamenlijk in het viertal zitten). Cornelis had met bekwame hand zorgvuldig weten te manoeuvreren tussen de calvinistische, Oranjegezinde facties en de staatsgezinde regenten, tot welke laatste groepering hij zichzelf ook mocht rekenen. Cornelis de Graeff was net als Johan de Witt belast met de opvoeding van de jonge prins Willem, waarbij de motieven van de raadpensionaris vermoedelijk meer politiek waren ingegeven dan die van Cornelis. Moeder

Mary Stuart had Cornelis de Graeff zelf gevraagd om de opvoeding van haar zoon Willem III te begeleiden.²⁶ Schepen Hans Bontemantel noemt De Graeff 'seer wys en faciel man wesende' in zijn fameuze notities.²⁷

Drie jaar later trad Andries wederom aan als burgemeester en met twee bekenden, Joan Huydecoper en Cornelis van Vlooswyck, die ook in '57 deelnamen in het college.

Inmiddels was het nieuwe stadhuis ingewijd, maar moesten nog alle geschilderde decoraties aangebracht worden. De broers De Graeff waren volop betrokken bij de keuze van de kunstenaar, hun goede vriend Govert Flinck.²⁸ De Oranjes werden zeker niet vergeten, zij werden vanaf 1655 geregeld feestelijk onthaald in dit grote gebouw van paleisachtige allure, maar dat had ook een politiek doel: de moeder van Prins Willem III was een Stuart en Karel II, ook een Stuart, was in 1660 op de Engelse troon gekomen. De Amsterdamse burgemeesters hoopten dat deze nieuwe koning de beperkende handelsmaatregelen van de Akte van Navigatie zou intrekken en probeerden deze gunstig te stemmen met een collectie kunstwerken (de zogenaamde Dutch Gift, waarbij vermoed wordt dat Andries zelf een kunstwerk aangeboden heeft, waarover later meer).

In 1664 overleed Cornelis de Graeff, waardoor Andries – al weer burgemeester - factieleider werd en de verzoeningspolitiek van zijn broer moest trachten voort te zetten. Maar intussen waren de spanningen met Engeland dusdanig opgelopen dat een jaar later de tweede Engelse oorlog uitbrak met een rampzalig verlies van de eerste zeeslag. Ook bereikten de Amsterdamse bestedingen aan openbare werken een maximum, veroorzaakt door het nieuwe stadhuis en de vierde stadsuitbreiding.²⁹ Later zouden de De Graeffs bij monde van Valckenier ernstige verwijten krijgen over hun financiële beleid.³⁰

²⁶ Hellinga, G.G., *Leiders van de Gouden Eeuw*, Zutphen 2009 p. 113.

²⁷ Bontemantel, Hans, *De regeering van Amsterdam: soo in 't civiel als crimineel en militaire (1653-1672)*, 's-Gravenhage 1897 p. 119.

²⁸ Kraaij, Harry J., *Het koninklijke Paleis te Amsterdam*, Amsterdam 1997 p. 19.

²⁹ De vierde uitbreiding omvatte onder meer het doortrekken van de Herengracht, Keizersgracht en de Singel tot aan de Amstel. Carasso-Kok, Marijke, M. Prak, Nienke Huizinga and Ester Wouthuysen, *Geschiedenis van Amsterdam*, Amsterdam 2005 p. 189.

³⁰ Bontemantel, Hans, *De regeering van Amsterdam: soo in 't civiel als crimineel en militaire (1653-1672)*, 's-Gravenhage 1897 p. 189.

Figuur 14 Gillis Valckenier, detail uit Gillis Valckenier en gezin, G. Metsu ca 1675

Johan de Witt had dus een belangrijke steunpunt verloren in het Amsterdamse bestuur, bovendien begon een nieuwe kandidaat te tornen aan de machtsposities van de Graeff-factie. Gillis Valckenier, afkomstig van een regentenfamilie waarvan de vader ook vier keer burgemeester was, ambieerde eveneens het burgemeesterschap en zelfs het magnificat. Hij was een sluwe, maar onbehouden man, die geen enkel middel schuwde om zijn doel te bereiken. In 1666 werd hij voor het eerst burgemeester, steunde Andries de Graeff bij diens benoeming in 1667 alleen om een andere kandidaat te weren. In hetzelfde jaar namen de Staten van Holland een aanvankelijk geheim gehouden besluit om het stadhouderloze tijdperk voor eeuwig te bestendigen (het Eeuwig Edict). Valckenier was hierbij de grote initiatiefnemer, die dit met zoveel vuur deed dat zelfs de voorzichtige Johan de Witt overstag ging. In 1669 blokkeerde Gillis Valckenier een poging van De Graeff om weer in het college benoemd te worden. In 1670 kwamen beide mannen in het burgemeestersviertal en ondanks het feit dat Valckenierfactie in de meerderheid was, stuitte het brute optreden van Gillis zo velen³¹ tegen de borst dat niet hij maar Andries in 1671 herkozen werd. Valckenier was inmiddels overgestapt naar de prinsgezinden, vooral omdat hij zich niet meer gesteund wist bij de Amsterdams bestuurders.

Intussen was de buitenlandse politiek van Johan de Witt op een grote mislukking uitgelopen. Zijn Triple Alliantie van 1668 met Engeland en Zweden was Lodewijk XIV in het verkeerde keelgat geschoten en keerde zich tegen de jonge Republiek. In april 1672 verklaarden Engeland, Frankrijk en de Bisschop van Münster en Keulen de oorlog. Het Franse leger kon slechts tegengehouden worden door het onderwaterzetten van de Hollandse waterlinie, een initiatief van de Amsterdamse regenten en niet van de nog niet in functie herstelde Willem van Oranje.

Een verzoeningspoging van schepen Jan Six om De Graeff en Valckenier weer op een lijn te krijgen mislukte volkomen en dan volgen de gebeurtenissen elkaar snel op. Op 1 juli besloot de Vroedschap om het Eeuwig Edict op te heffen en ex-burgemeester Andries de Graeff werd gevraagd deze boodschap persoonlijk over te brengen aan de Staten van Holland in Den Haag. Een menigte op de Haarlemmerdijk hield zijn koets tegen en De Graeff persoonlijk wordt zelfs bijna gemolesteerd omdat men hem verdacht van verraad. Teruggekeerd naar het stadhuis vertrok De Graeff weer met een sterke escorte en lukte het hem Den Haag te bereiken.

Figuur 15 Willem III, 1675, Caspar Netscher, olieverf op doek, 39 x 33 cm, Paleis Het Loo

Op 3 juli volgde het herstel van de Prins in alle functies die voorheen aan de Oranjes waren toebedeeld. De onrust bij het volk was echter geenszins weggenomen ondanks het bezoek dat Willem II medio augustus in Amsterdam bracht en op 21 augustus werden de gebroeders De Witt door het Haagse volk omgebracht. Om de gemoederen te sussen vroegen de Amsterdamse burgemeesters op 27 augustus de stadhouder de hem onwelgevallige bestuurders van Amsterdam te 'removeren', waartoe de vroedschap een lijst deed toekomen. 10 september was het zover en de Prins maakte zijn

³¹ Tulp schold hij uit voor *onweetende pluymstrijcker*, Van de Poll voor *claphoutcooper* en dreigde de *twee gecke soonen* van Van Vlooswijck te zullen ruineren, toevallig de burgemeesters in 1671, zie Elias, Johan E., *Geschiedenis van het Amsterdamsche Regentenpatriciaat*, 's-Gravenhage 1923 p. 165.

keuze bekend: zestien bestuurders werden verzocht uit hun ambt te treden. Twaalf hadden tegen Valckenier gestemd; Andries de Graeff, beide neven Jacob en Pieter en zwager Lambert van Reynst waren daarbij inbegrepen en het valt niet moeilijk te raden wie de stadhouder had geadviseerd bij zijn beslissing.

Vanaf dat moment greep Gillis Valckenier zijn kans en was in de komende jaren in een bijna aaneengesloten periode van zes jaar burgemeester (1673, 1674, 1676, 1678, 1679). De politieke rol van Andries de Graeff en zelfs die van de factie De Graeff was uitgespeeld ondanks latere pogingen van de neven Jacob en Pieter De Graeff.

Valckenier was rancuneus en zorgde ervoor dat Andries de Graeff een buitensporig hoge belastingaanslag kreeg, terwijl hij zijn eigen schoonzoon duidelijk bevoordeelde met een lage aanslag. De tijdelijke vlucht van De Graeff naar Utrecht hielp hem niet en de ex-burgemeester keerde weer terug naar Amsterdam in 1677 (zoals al eerder beschreven op pagina 5).

4 ANDRIES DE GRAEFF ALS MECENAS

Een studie van de Amsterdamse elite dient niet alleen de politieke en economische invloed te beschrijven, maar ook de betekenis voor het culturele leven. Hierbij gaat het vooral om wat iemand doet vanuit zijn privésituatie, minder om het faciliteren van kunst met behulp van ondernemingsgelden of publieke middelen.³² Het 'ware' mecenaat van Andries de Graeff wordt in dit hoofdstuk onderzocht, dus zijn rol als opdrachtgever voor kunstwerken van het nieuwe stadhuis komt hier niet expliciet aan de orde.

In de literatuur wordt Andries de Graeff nog al eens aangemerkt als kunstliefhebber of mecenas.³³ Ook de opmerkingen van schrijver en kunstschilder Arnold Houbraken, begin achttiende eeuw (zie verder p. 15), hebben aan dit beeld bijgedragen. Nagegaan wordt welke bronnen zijn gehanteerd om tot deze kwalificatie te komen.

De Britse historicus Peter Burke, schrijvend over de elites van Venetië en Amsterdam in de zeventiende eeuw, stelt dat Andries de Graeff schilderijen van Ceres, Flora, Juno, Venus en liggende Diana in huis had.³⁴ Hij vermeldt geen bron en het bestek van dit werkstuk laat helaas nauwelijks toe om nader onderzoek te doen. Mogelijk bieden de boedelbeschrijvingen in het familie-archief De Graeff enige aanknopingspunten.

4.1 Portretten van Andries de Graeff

Het is opmerkelijk dat er relatief veel portretten van Andries de Graeff gemaakt en voor een deel ook bewaard gebleven zijn. Het RKD meldt liefst acht portretten, waarvan er een als waarschijnlijk aangemerkt wordt.³⁵ Uit archiefonderzoek blijkt dat er vermoedelijk nog meer portretten van Andries de Graeff geweest moeten zijn. Zo vermeldt de inventarislijst van de bezittingen van de oudste dochter Alida de Graeff: ³⁶

³² Os, Henk van, toespraak *Mecenaat in Nederland*, symposium 7 september 2004, Stadsschouwburg Amsterdam

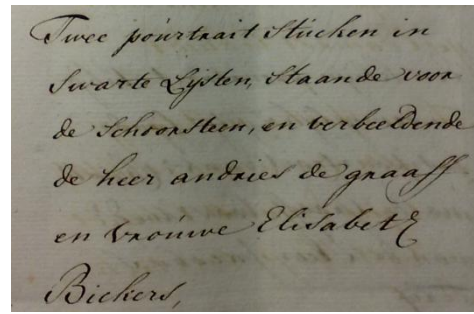
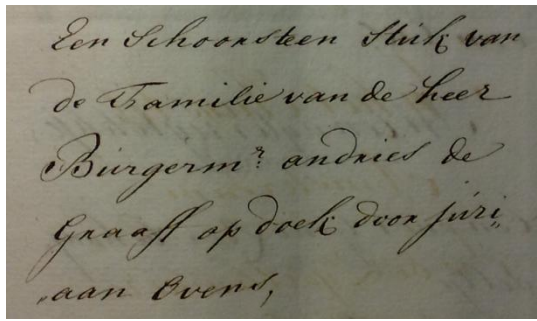
³³ Zie bijvoorbeeld Weber, Gregor J.M., 'Dus leeft de dappre Graaf', *Oud Holland* Nr 1 (1985), p.48, Dudok van Heel, S.A.C., 'Het Maecenaat de Graeff en Rembrandt', *Maandblad Amstelodamum* Nr 56 (1969), p.150-155, Elias, J., *De Vroedschap van Amsterdam 1578-1795*, Haarlem 1903-1905 p. 502.

³⁴ Burke, Peter, *Venetië en Amsterdam*, Amsterdam 1991 p. 121.

³⁵ De portretten behelzen een buste, een familieportret en zes schilderijen. Van de laatste zijn er twee schilders niet bekend.

³⁶ Gemeente Amsterdam Stadsarchief, toegangsnummer 76 inv nr 608, bevat een uitgebreide inventarislijst van Alida de Graeff, die gedateerd is op 1 mei 1733.

Figuur 16 Details uit inventarislijst Alida de Graeff, Gemeente Amsterdam Stadsarchief, toegangsnummer 76 inv nr 608

Deze boedelbeschrijving is in 1733 gemaakt na het overlijden van de oudste dochter van Andries de Graeff. Door het overlijden van zijn enige zoon wordt vermoed dat veel bezittingen van vader Andries gegaan zijn naar de oudste dochter Alida. In elk geval worden portretten van Andries de Graeff genoemd, waarvan niet duidelijk is welk schilderij bedoeld wordt omdat meestal enige informatie over de maker, jaar en formaat ontbreekt.

4.1.1 Andries de Graeff als Romeinse consul³⁷

Vanaf het begin van zijn komst naar Amsterdam werd Artus Quellinus de Oude (1609-1668) door Amsterdamse burgemeesters gevraagd om portretbustes te maken. Hij werkte onder meer voor Cornelis en Catharina Witsen, Nicolaes Tulp, Huydecoper en Cornelis en Catharina de Graeff. De uit Antwerpen afkomstige Quellinus was door Jacob van Campen in 1650 uitgenodigd om het complete decoratieve beeldhouwkundige programma voor het stadhuis te maken. De Vlaamse beeldhouwer had van 1635 tot 1639 een aanvullende opleiding gevolgd in Italië, waar hij het werk van Bernini heeft leren kennen.

Figuur 17 Andries de Graeff, Artus Quellinus I, 1661, 76 cm h, marmer, Rijksmuseum

Voor het eerst sinds Hendrick de Keyser (1566-1621) konden opdrachtgevers weer marmeren borstbeelden bestellen. Quellinus maakte deze beelden in een *all'antica* stijl: de Romeinse toga, weergave vanaf borsthoogte, en Latijnse inscriptie.³⁸ Deze propagandistische beeldtaal sprak de politieke elite natuurlijk zeer aan omdat men de jonge Republiek vergeleek met de Romeinse republiek in de antieke oudheid. Burgemeesters noemden zich vaak consuls. Ook namen zij hiermee een traditie over van de adel, die een onuitgesproken monopolie claimde op gebeeldhouwde portretten. Dit was wellicht ook een bewuste provocatie om te laten zien wie de werkelijke macht had.

De reeks bustes van burgemeesters werd geopend met die van Joan Huydecoper in of

voor 1654, gevolgd door die van de Witsens en Tulp in of voor 1658.

De in 1661 gemaakte buste van Andries de Graeff is een wel heel geslaagd voorbeeld van dit genre *all'antica*. Nieuw voor de lage landen is de losjes gedrapeerde mantel die de

³⁷ Voor deze beschrijving is gebruik gemaakt van Scholten, Frits, *Portrait of Andries de Graeff, Burgomaster of Amsterdam* tent.cat. uit *Heads on Shoulders* Koninklijk Museum voor de Schone Kunsten Antwerpen 2008 p. 154 en de objectbeschrijving op <http://www.rijksmuseum.nl>.

³⁸ Frits Scholten, Michael Hoyle, 'Quellinus's Burgomasters: A Portrait Gallery of Amsterdam Republicanism', *Simiolus* Nr 32, no 2/3 (2006), p. 93.

sokkel deels bedekt om de abrupte overgang tussen lichaam en voetstuk te camoufleren, nieuw is ook het tonen of suggereren van armen en handen. Op de voorzijde van de sokkel staat een inscriptie:

AND.DE.GRAEFF.COS.AMST.
A.QUELLINO.F. CIOICLXI

(Andries de Graeff consul van Amsterdam, door Artus Quellinus gemaakt in 1661)

De Graeff draagt een pruik met een kalotje. De krullen zijn vermoedelijk met een boor aangebracht, een techniek die ook door Bernini veelvuldig werd toegepast. Het hoofd is lichtjes afgewend - de linker arm dient als een soort contrapost - waardoor de pose zeer natuurlijk wordt. De buste is diep ingehouwen en de kraag en knoopjes zijn zeer fijn bewerkt. De rechterhand, die de toga losjes bijeenhoudt, is een afbeeldingwijze die in de zeventiende-eeuwse Hollandse beeldhouwkunst tot dan toe geen voorbeelden kende.³⁹

Figuur 18 *Cornelis de Graeff en Catharina Hooft, 1660, Artus I Quellinus, marmer, 54x48cm, Rijksmuseum*

Een jaar eerder had broer Cornelis medaillons laten maken van hemzelf en zijn vrouw. Het waren grote objecten, maar Andries de Graeff wilde mogelijk zijn broer overtreffen. Cornelis was op dat moment onbetwist leider van de factie De Graeff en magnificus van de Amsterdamse burgemeesters. Het contrast tussen deze sobere medaillons en de buste van Andries de Graeff kon haast niet groter zijn.

Het borstbeeld van Andries de Graeff diende als voorbeeld voor twee beelden van Bartholomeus Eggers (o.a. van burgemeester Joan Munter), een leerling van Quellinus. Ook lieten familieleden De Graeff, zoals neef Pieter, kopieën in brons en gips vervaardigen. Marmeren sculpturen gaven, wellicht meer dan geschilderde portretten, aanzien en waardigheid aan de geportretteerden, ondanks het feit dat de beelden niet in het openbaar getoond konden worden. Want het openlijk tonen van beelden van levende politici kon gemakkelijk uitgelegd worden als een provocatie jegens politieke tegenstrevers.⁴⁰

4.1.2 Geportretteerd door Govert Flinck

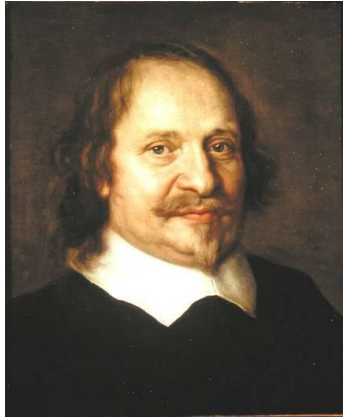
De schrijver en kunstschilder Arnold Houbraken schreef in 1718-1721 een voor kunsthistorici belangwekkend boek *De groote schouburgh der Nederlantsche konstschilders en schilderessen* met daarin biografieën van kunstschilders uit de zeventiende eeuw. Houbraken schenkt veel aandacht aan Govert Flinck (1615-1660) en prijst vooral diens vaardige omgang met hooggeplaatste personen.⁴¹ Al in zijn geboorteplaats Kleef stond de jonge schilder in de gunst van Willem, keurvorst van Brandenburg en de stadhouder van Kleef, Prins Jan Maurits van Nassau. Houbraken benadrukt de vriendschappelijke relatie tussen Flinck en Cornelis en Andries de Graeff, waarbij Andries hem dikwijls thuis bezocht. Misschien doelde zijn dochter Aertje van Voorst hierop toen zij in aanwezigheid van Constantijn Huygens de jongere zei dat *Flinck, de schilder, een conterfeitsel van haer vader gemaect had, daer hij 50 mael voor geseten had*⁴². Deze opmerking kwam wel meer dan 15 jaar na de dood van haar vader.

³⁹ Ibid. Nr p.104.

⁴⁰Ibid. Nr p.117.

⁴¹ Swillens, P.T.A., *De Groote schouburgh der Nederlantsche konstschilders en Schilderessen* door Arn. Houbraken, 1944 p. 15-21 , deel II.

⁴² Tijdens een soiree op 28 november 1693, C. Huygens jr, *Journal van 21 oktober 1688 tot 2 september 1696*. Tweede deel, p.289.

Figuur 19 Andries de Graeff Govert Flinck, ca 1657, 45 x 37 cm, olieverf op doek, particulier bezit

En zelfs bij broer Cornelis was hij "zoo gemeenzaam in den ommevang, dat hy (Flink) dikwils des avonds moede van schilderen, ongenood hem ging bezoeken". Het is dan ook niet verrassend dat Govert Flinck opdracht kreeg om een achttal grote doeken voor het nieuwe stadhuis te maken, nadat hij al twee schoorsteenstukken voor het Burgemeestersvertrek en de Vroedschapskamer had geschilderd. In 1660 overleed Flinck onverwachts, 44 jaar oud, zodat andere schilders als Rembrandt, Lievens en Jordaens zijn taak moesten overnemen.

Volgens de datering van het RKD⁴³ is Andries de Graeff op dit portret circa 46 jaar. Het is een ongedwongen pose, hij draagt geen pruik zoals op zijn latere portretten en is nog steeds trouw aan zijn slappe, spierwitte kraag. Het is kennelijk

bedoeld voor de familiekring, want aan niets is te zien dat het gaat om een persoon met een belangrijke politieke functie.

Maar deze toeschrijving aan Andries de Graeff is omstreden, het is gebaseerd op visuele vergelijking en juist daaraan twijfelt Gregor Weber, omdat hij de neus niet vindt lijken op die van de buste van Quellinus.⁴⁴ In paragraaf

Vergelijking van portretten p. wordt hier nader op in gegaan.

Een andere complicatie vormt de mededeling van Houbraken dat Flinck gestopt is met het schilderen van portretten na de dood van zijn vrouw in 1651.⁴⁵ Tom van der Molen constateert inderdaad een sterke afname van het aantal portretten en een toename in het aantal historiestukken. Reden zou kunnen zijn dat dit laatste genre meer in aanzien stond (en dus meer geld opleverde) voor Flinck.⁴⁶

4.1.3 Portret door Gerard ter Borch

Figuur 20 Andries de Graeff Gerard ter Borch II, ca 1673, 41 x 30 cm, olieverf op doek, privébezit

Dit portret is sinds 1870 in het bezit van een Engelse familie, verdere herkomst is niet bekend.⁴⁷ De signering en datering is van later datum. Gerard ter Borch de jonge (1617-1681) schilderde De Graeff na diens gedwongen vertrek als burgemeester van Amsterdam. De geportretteerde is ongeveer 62 jaar en qua postuur duidelijk gezetter geworden. De bruine pruik verhult nauwelijks zijn gevorderde leeftijd, die zich verradt door de witgrijze snor en het kleine, bijna witte plukje haar (mouche, vlieg of sikje). Het is een sober portret met een egale achtergrond, die Ter Borch vaker bij het portretten van voornamen toepaste. Zou het boek met de rood-witte linten te maken hebben met zijn aanvraag voor het Rijksridderschap? De kleuren komen overeen met het familiewapen (zie Figuur 1 Familiewapens De Graeff, pagina 5).

⁴³ IB-nummer 62671.

⁴⁴ Weber, Gregor J.M., 'Dus leeft de dappre Graaf', *Oud Holland* Nr 1 (1985), p.55 voetnoot 25.

⁴⁵ Swillens, P.T.A., *De Grootte schouburgh der Nederlantsche konstschilders en Schilderessen door Arn. Houbraken*, 1944 p. 19.

⁴⁶ Molen, Tom van der, 'Govert Flinck: 'geneigt tot grooter ondernemingen'', *Amstelodamum* Nr 94-1 (2007), p.10.

⁴⁷ Langemeyer, G., *Portret van Andries de Graeff* tent.cat. uit **Gerard ter Borch : Zwolle 1617, Deventer 1681** Mauritshuis Den Haag 1974 p. 186.

4.1.4 Rembrandt schildert Andries de Graeff ten voeten uit

Het ten-voeten-uit-schilderen was in de Hollandse portretkunst tot begin zeventiende eeuw geen usance en eigenlijk alleen bij de hoge adel een voorkomend fenomeen.⁴⁸ Toch was een dergelijke afbeeldingswijze bij de Amsterdamse elite gedurende enkele decennia populair, wat mogelijk verklaard zou kunnen worden uit de wens van Amsterdamse patriciërs om ruchtbaarheid te geven aan hun nieuw verworven positie.⁴⁹ Toen het doel was bereikt en hun positie aan de top van de politiek macht zeker was gesteld verdween de noodzaak om grote portretten te maken.⁵⁰

In het jaar dat Rembrandt (1606-1669) het portret van Andries de Graeff maakte waren er al levensgrote portretten van de oudere broers Cornelis en Dirck geschilderd door Nicolaes Pickenoy (1588 - 1653/56). De 28-jarige, op dat moment nog ongetrouwde Andries, kon dus niet achterblijven, maar koos voor een jonge talentvolle schilder in plaats van de 51 jaar oude Pickenoy.

Figuur 21 is laat een groot portret zien dat Rembrandt gesigeneerd heeft in 1639 (links onder). De man is afgebeeld, staande op een bordes aan de voorzijde van een huis,

Figuur 21 Andries de Graeff (?) Rembrandt, 1639, 199×124 cm, olieverf op doek Staatliches Museen, Kassel

waarvan de bespijkerde voordeur half is geopend. Op de achtergrond zien we architectuur met sculpturen zoals een *herm* en een schelpvormige versiering boven de deur. Het is niet bekend welk gebouw is afgebeeld, mogelijk is het een niet-bestaande woning. De jonge man is gekleed in een zwart zomerkostuum met een kraag, die de nieuwste mode vertegenwoordigt. Deze kraag verving de uit de mode rakende rolkragen en later nog verfraaid worden met verfijnd kantwerk, zoals onder anderen zichtbaar is op de buste van Andries de Graeff.

Rechtsonder ligt een handschoen op de grond; volgens Dudok van Heel kan dit duiden op vrijerssymboliek.⁵¹ Toch zou Andries de Graeff pas zeven jaar later trouwen met zijn nicht Elisabeth Bicker van Swieten, op grond waarvan deze suggestie als onwaarschijnlijk beschouwd zou kunnen worden. De handschoen kan ook uitgelegd worden als *sprezzatura*⁵², een stijlbe-nadering die Rembrandt ook in circa 1654 toepaste in zijn fameus portret van Jan Six.

⁴⁸ Ekkart, Rudolf E. O., *Portraits in the Golden Age* tent.cat. uit **Dutch portraits : the age of Rembrandt and Frans Hals** Mauritshuis The Hague, The National Gallery, London, Zwolle 2007 p. 28.

⁴⁹ Dudok van Heel, S.A.C., *Toen hingen er burgers als vorsten aan de muur* tent.cat. uit **Kopstukken : Amsterdammers geportretteerd: 1600-1800** Amsterdams Historisch Museum 2002 p. 46.

⁵⁰ Ibid. tent.cat. uit p. 61.

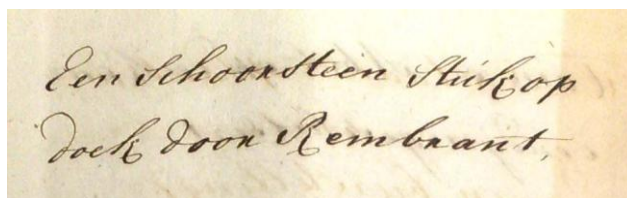
⁵¹ Ibid. tent.cat. uit p. 54. Dudok van Heel verwijst naar de catalogus *tot Lering en Vermaak*, waarin een schilderij van Willem Buytewech *Deftige Vrijage* (ca 1617) genoemd wordt. Aan de voeten van het afgebeelde gezelschap ligt onder meer een paar handschoenen op de grond. De iconografische betekenis hiervan is echter onduidelijk volgens de schrijver(s).

⁵² *Sprezzatura* is een term die door Baldassar Castiglione (1478-1529) werd geïntroduceerd in zijn boek over de hoveling, *Il libro del Cortegiano*, 1528. *Sprezzatura* beschrijft het gedrag van iemand die zich de regels van de (levens)kunst heeft eigen gemaakt. *Sprezzatura* is moeilijk enkelvoudig te duiden. Ongedwongenheid, natuurlijkheid, innemendheid en spontaniteit zijn inherent aan, maar geen synoniem voor het begrip.

Volgens kunsthandelaar Uylenburg was er een conflict tussen Rembrandt en De Graeff; de geportretteerde wilde het gevraagde bedrag van 500 gulden niet betalen, naar de reden kunnen we slechts gissen.⁵³ Rembrandt nam hiermee geen genoegen en bracht de kwestie voor arbiters, die na ampel beraad beslisten dat Andries de Graeff alsnog aan zijn verplichting moest voldoen.

In de inventarislijst van de bezittingen van Alida de Graeff wordt melding gemaakt van een portret van Andries en Elisabeth de Graeff (zie p.14). De vraag is of deze aantekening betrekking heeft op het Rembrandt-portret van Andries en een nog niet gevonden schilderij van Elisabeth ten voeten uit (of wel bestaand, maar nog niet geïdentificeerd). Het zou dan wel een groot portret (circa 200 x 125 cm) moeten zijn en vanwege het conflict door een ander geschilderd. De datering hoeft niet perse voor het sterfjaar (1656) van Elisabeth te liggen, omdat het niet ongebruikelijk was om ook postuum portretten te laten maken als dierbare herinnering. Gregor Weber noemt als voorbeeld een schilderij van *Lijsbet Bicker van Swieten, oud 31 jaar*.⁵⁴ Zij is gekleed volgens de mode van de zeventiger jaren, maar zij stierf in 1656. Dit schilderij zou overigens een pendant kunnen zijn van Ter Borchs Andriesportret waarop in de boedelbeschrijving gedoeld wordt.

Figuur 22 Uit boedelbeschrijving Alida de Graeff, inv.nr 608, p 81

De boedelbeschrijving bevat ook een aantekening over een schoorsteenstuk van Rembrandt. Dudok van Heel meent dat het zou kunnen gaan om het grote portret van Andries de Graeff.⁵⁵ Toch is de omschrijving te weinig specifiek om een dergelijke conclusie te kunnen rechtvaardigen.

Neef Pieter de Graeff verwierf een portret van Andries de Graeff nadat hij er eerst kopieën heeft laten maken.⁵⁶ Mogelijkerwijs heeft Alida het Rembrandtportret gekregen na de dood van Pieter in 1707. In elk geval staat vast dat het grote schilderij van Figuur 21 in 1752 door de Hamburgse kunsthandelaar Gerhard Morell verkocht werd aan landgraaf Wilhelm VIII van Hessen-Kassel⁵⁷; deze handelaar kocht meermaals Hollandse werken op de Amsterdamse veilingen.⁵⁸

Het verband tussen Andries de Graeff en het portret van Rembrandt is nog niet zo lang geleden gelegd door Dudok van Heel,⁵⁹ vóór hem zijn er verschillende suggesties gedaan en zouden de geportretteerden Jan Six, Rembrandt zelf (Bode 1883), Frans Banning Cocq (Schmidt Degener) kunnen zijn.

Het Rembrandt Research Project onder leiding van Ernst van de Wetering meent echter dat – overtuigende argumenten van Dudok van Heel ten spijt – de man van het Rembrandt-schilderij niet lijkt op de portretten van Andries de Graeff, gemaakt door Quellinus en Ter

⁵³ Hendrick Uylenburgh heeft een verklaring afgelegd in 1659, dat hij omstreeks 1642 'goedeman' was geweest, zie Crenshaw, Paul and Rijn Rembrandt Harmenszoon van, *Rembrandt's bankruptcy: the artist, his patrons, and the art market in seventeenth-century Netherlands*, Cambridge 2006 p. 183.

⁵⁴ J.M.Weber, Gregor, 'Dus leeft de dappre Graaf', Nr Oud Holland nr 1 (1985), p.49 en 52,53.

⁵⁵ Dudok van Heel, S.A.C., 'Het Maecanaat de Graeff en Rembrandt', *Maandblad Amstelodamum* Nr 56 (1969), p.150,154.

⁵⁶ Dudok van Heel, S.A.C., *Toen hingen er burgers als vorsten aan de muur* tent.cat. uit **Kopstukken : Amsterdammers geportretteerd: 1600-1800** Amsterdams Historisch Museum 2002 p. 60.

⁵⁷ Ibid. tent.cat. uit p. e63 en daarna kwam het in bezit van het Staatliche Kunstsammlungen Kassel, zie RKD IB-nummer 63437

⁵⁸ North, Michael, 'The Baltic Area during the Eighteenth Century: The Case of the Hamburg Dealer Gerhard Morrell', in Amy Golahny, Mia M. Mochizuki, Lisa Vergara, John Michael Montias, *The Baltic Area during the Eighteenth Century: The Case of the Hamburg Dealer Gerhard Morrell*, Amsterdam 2006 307-309.

⁵⁹ Dudok van Heel, S.A.C., 'Het Maecanaat de Graeff en Rembrandt', *Maandblad Amstelodamum* Nr 56 (1969), p.154.

Borch. Men wijst op de "slanting, slit eyes" ofwel schuin staande gespleten ogen en de "markedly hooked nose" (markante haakneus) van de buste en de Ter Borch kop, terwijl het schilderij van Rembrandt een gezicht toont met een "short fleshy nose" (kort vleesachtige neus).⁶⁰

Het Rembrandt Research Project wijst op een andere mogelijkheid: Rembrandts portret zou een afbeelding van Cornelis Witsen kunnen zijn, maar meer argumenten dan die van visuele overeenkomsten heeft men niet kunnen vinden.

4.1.5 Tekening van Jan Lievens

Figuur 23 Andries de Graeff?, Jan Lievens, 1657
tekening op papier zwart krijt en hoogsels,
42 x 36 cm, Teylers Museum

In het Teylers Museum bevindt zich een tekening van de hand van Jan Lievens (1607-1674). Deze is zorgvuldig uitgewerkt en heeft een vrij fors formaat, wat wijst op een specifieke opdracht. Jan Lievens heeft deze rechtsonder gedateerd en gesigneerd, alleen niet de naam vermeld.

Opvallend is de hekpijler met banden en – wat op Figuur 23 niet goed zichtbaar is – een huis op de achtergrond (zie Figuur 25). Weber heeft in 1985 gesuggereerd dat de geportretteerde Andries de Graeff voorstelt.⁶¹ Er zijn vanaf 1891, het jaar waarin Teylers Museum de tekening verwierf, verschillende suggesties gedaan zoals Gillis Valckenier, Constantijn Huygens en de arts François dele Boe Sylvius. Maar deze zijn op grond van andere geïdentificeerde portretten afgewezen. De gedachte is interessant indien de geportretteerde op de tekening vergeleken wordt met de Andries de Graeff van Quellinus en Ter Borch.

Jan Vos heeft in een gedicht (zie p. 2) geschreven dat Jan Lievens Andries de Graeff *geschildert* heeft. De woorden *schilderen* en *tekenen* worden door menig zeventiende-eeuwse dichter en ook door Jan Vos door elkaar gebruikt.⁶²

Figuur 25 Huis op de achtergrond, detail tekening Lievens 1657

Ook zijn de hekpijler en het huis op de achtergrond intrigerende details: Andries de Graeff bezat een buitenplaats Valkeveen, later naar de bewoner vernoemd als *'t Graeveveldt* bij Naarden.⁶³ Dit landgoed is verdwenen, maar de nog resterende ingang heeft soortgelijke pijlers. Dit is geen doorslaggevend bewijs want vele landgoederen hebben overeenkomstige ingangspartijen. Als er nog afbeeldingen

Figuur 24 Hekpijler Graeveveldt

bewaard zijn gebleven van *'t Graeveveldt* dan zou het de moeite waard zijn deze te vergelijken met het schetsje op de achtergrond.

⁶⁰ Bruyn, J., B. Haak, S.H. Levie, P.J.J. van Thiel and E. van de Wetering, *A corpus of Rembrandt paintings*, Dordrecht, Boston, London 1989 p. 303. Het artikel bevat overigens opvallend verschrijvingen m.b.t. de stervensjaren van Andries (1679 ipv '78 en Pieter de Graeff (1700 ipv '07).

⁶¹ Weber, Gregor J.M., 'Dus leeft de dappre Graaf', *Oud Holland* Nr 1 (1985), p.48 e.v.

⁶² Zie voetnoot 34 van Ibid. Nr p.56.

⁶³ Om en bij Naarden, Ds F.W. Drijver in *Hilversumsche Courant* 1-2-1924.

4.1.6 Vergelijking van portretten

Vergelijking van de gezichten laat het volgende zien:

**Figuur 30 Rembrandt:
Andries 28 jaar**

**Figuur 26 Flinck:
Andries 46 jaar**

**Figuur 29 Lievens
Andries 46 jaar**

**Figuur 28 Quellinus:
Andries 50 jaar**

**Figuur 27 Ter Borch:
Andries 63 jaar**

Visuele vergelijking is en blijft arbitrair. De afwijzing door het Rembrandt Research Project van Rembrandts schilderij als voorstelling van Andries de Graeff is een voorbeeld van dit dilemma. De geportretteerde van Rembrandt schilderij is aanzienlijk jonger dan de overige afgebeelde personen en gezichten kunnen bij het klimmen der jaren nogal veranderen. Bovendien heeft Andries de Graeff niet voor niets geweigerd te betalen; mogelijk is de reden geweest dat het portret geen goede gelijkenis had.

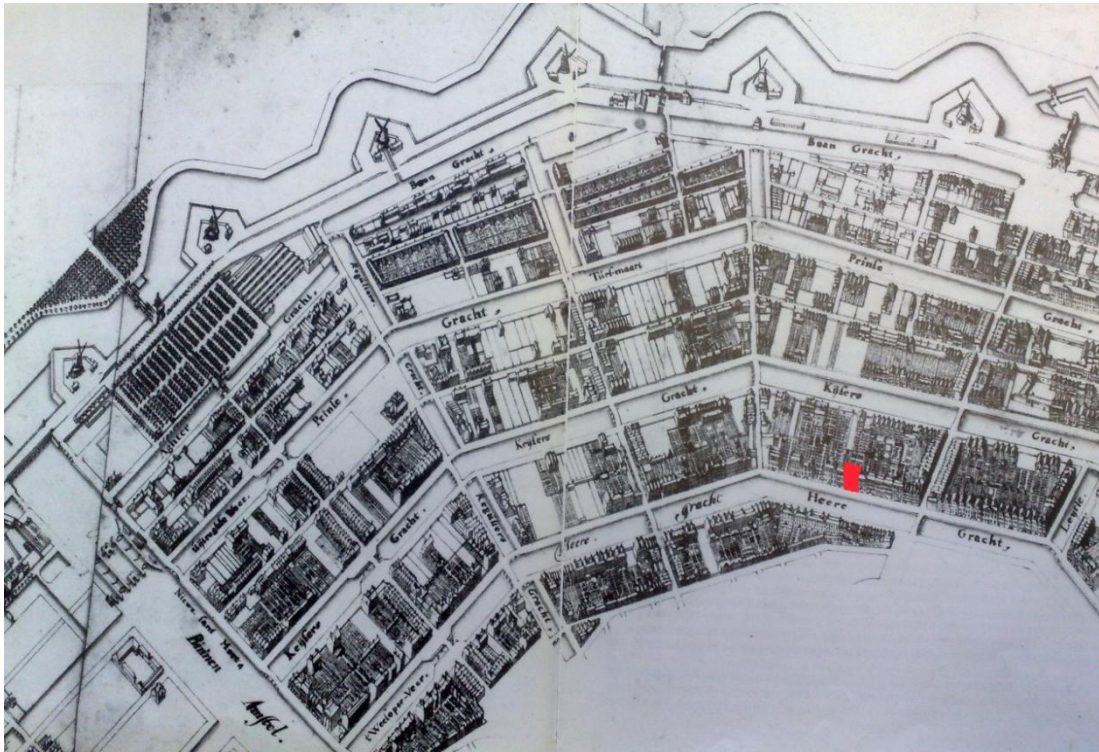
Van de toegeschreven portretten is de tekening van Jan Lievens het meest overtuigend, de gelijkenis met de gezichten Quellinus en Ter Borch is opvallend.

**Figuur 31 Portret Andries de Graeff
Flinck, met pruik en kleding van Ter
Borch**

Het portret van Flinck is twijfelachtig, zelfs als dit gezicht voorzien wordt van een pruik zoals bij Ter Borch, dan is de gelijkenis niet erg groot. Dit geldt eens te meer als de Lievens tekening een goede weergave zou zijn van Andries de Graeff op 46 jarige leeftijd, want het verschil met het Flinckportret is opmerkelijk groot. Zie bijvoorbeeld de lippen, de wallen onder de ogen en de vorm van de snor. Alleen als de datering aanmerkelijk vervoegd zou worden – wat niet onwaarschijnlijk is gezien Flincks verminderde productie van portretten in zijn latere jaren - en de afgebeelde persoon aanmerkelijk jonger is dan is de overgang van Rembrandts gezicht van een 28 jarige De Graeff naar Ter Borchs afbeelding van dezelfde persoon - maar dan 63 jaar oud - wat mij betreft nog enigszins aannemelijk.

4.2 Huis aan de Herengracht

Figuur 32 Locatie Herengracht 446, detail kaart Jacob Bosch 1680 van de vierde vergroting Amsterdam

In 1665 had Andries de Graeff een perceel gekocht aan de recent door Stalpaert ontworpen uitbreiding van de Herengracht. Dit uitbreidingsplan voorzag in het doortrekken van de drie grachten tot voorbij de Amstel (zie Figuur 32). Dit nieuwe gedeelte was bedoeld voor de welgestelden van de stad en kreeg weldra de bijnaam van "Gouden Bocht". De Graeff wilde echter een groter huis bouwen en dankzij zijn functie als burgemeester kon hij een belendend stuk grond kopen voordat er andere kapers op de kust kwamen. Dit perceel zou eigenlijk pas beschikbaar komen via een openbare veiling in 1668.⁶⁴ De Graeff liet er een monumentaal woonhuis neerzetten (nu Herengracht 446, waarin de modekoningen Viktor & Rolf kantoor houden) en ging er vanaf 1672 in wonen. Ook kocht hij aan het aangrenzende perceel aan de Keizersgracht een pakhuis, dat hij gebruikte voor de opslag van peper.

De façade oogt vrij sober (zie Figuur 33), vooropgesteld dat de weergave van Berkheyde overeenkomt met de toenmalige werkelijkheid. De hoeklisenen accentueren de verticale lijnen en het slechts enkele centimeters uitspringende middenrisaliet wordt voor een belangrijk deel in beslag genomen door de zandstenen entree en het bovenliggende balkon. Aan de achterkant bevindt zich een tuinserre of trappenhuis, die aangebouwd is aan de woning. De entree is bereikbaar via de doorlopende centrale benedengang. De kamers met monumentale schoorsteenmantels bevinden zich zoals gebruikelijk symmetrisch aan weerszijden van deze gang. Het is eigenlijk al voor die periode een enigszins verouderd ontwerp, wat tot uitdrukking komt in de voorgevel met smalle vensters, waarachter zich een breed voorhuis bevindt.⁶⁵

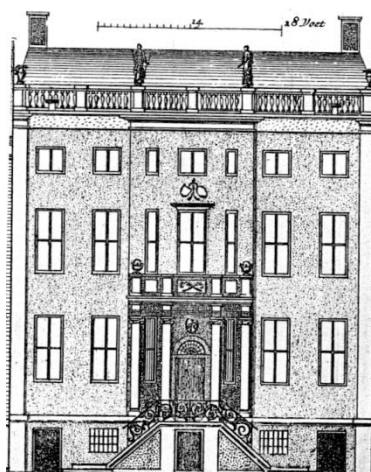
⁶⁴ BalbianVerster, J.F.L. de, *Burgemeesters van Amsterdam in de 17e en 18e eeuw*, Zutphen 1931 p. 62.

⁶⁵ Wijnman, H.F., 'Beschrijving van elk pand aan de Herengracht, zijn eigenaars en bewoners', in Verwey, H. de La Fontaine, *Vier eeuwen Herengracht*, Amsterdam 1976 p.551.

Figuur 34 Herengracht 446, 2009

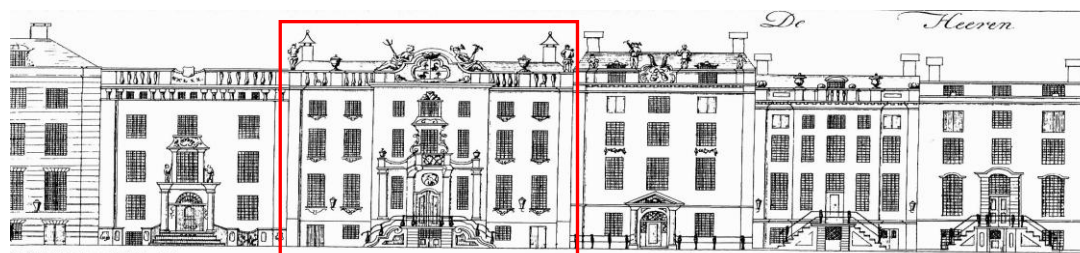

**Figuur 35 Herengracht 446, 1696 - 1706
Danckerts, een Amsterdams
Grachtenboekje uit de 17^e eeuw**

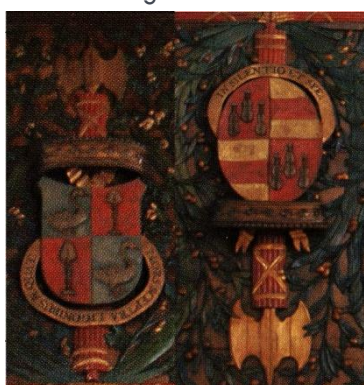
**Figuur 33 Gouden bocht, detail
Herengracht 446, Gerrit Berkheyde,
1672, Rijksmuseum**

Vooraf de beelden op het dak en gevelversieringen zijn in de loop van de tijd meermalen gewijzigd. Oorspronkelijk was de balustrade gedecoreerd met twee hoekvazen en twee beelden. De weergave van Danckerts (Figuur 35) en Berkheyde (Figuur 33) tonen de gevel van Herengracht 446, zoals deze in eerste aanleg gebouwd was.

Figuur 36 De Herengracht 450-440, Philips Caspar, ca 1770

Een afbeelding van de voorkant in het grachtenboek van Caspar Philips (1732-1789),⁶⁶ dat tussen 1768 en 1771 verscheen, toont een beeldengroep met onder anderen Neptunus en Mercurius en een reliëf met het wapen van familie De Graeff. Deze cartouche is gemaakt door Jan van Logteren (1709-1745); Alida de Graeff was opdrachtgeefster en werd in 1927 weer geheel vernieuwd.⁶⁷ Oorspronkelijk had Andries de Graeff een alliantiewapen De Graeff-Bickers van Swieten boven het middenraam op het balkon laten aanbrengen. Op het schilderij van Berkheyde (Figuur 33) is en op de tekening van Danckerts deze net nog zichtbaar. De beelden zijn nu verdwenen, maar de iconografie hiervan is duidelijk: handel en zeevaart waren de peilers waarop de welvaart van dit geslacht rustte.

**Figuur 37 Details plafond rechter
voorkamer Herengracht 446.
Links wapen van De Graeff
rechts van Bickers van Swieten**

Ook de door Philips getekende raamdecoraties ontbreken zowel in het schilderij van Berkheyde als op de foto van 2009. Opmerkelijk is het verschil in de weergaven van de binnenste vensters van het souterrain; bij Philips en Danckerts zijn het halframes, bij Berkheyde hele ramen.

⁶⁶ Heruitgave Philips, Caspar *Grachtenboek van Caspar Philips*, Amsterdam 1967 p. 113.

⁶⁷ Fischer, Pieter M., *Ignatius en Jan van Logteren: beeldhouwers en stuc kunstenaars in het Amsterdam van de 18de eeuw*, Alphen aan den Rijn 2005 p. 392 en Wijnman, H.F., 'Beschrijving van elk pand aan de Herengracht, zijn eigenaars en bewoners', in Verwey, H. de La Fontaine, *Vier eeuwen Herengracht*, Amsterdam 1976 p. 552

Nu nog is een plafond met de kwartierwapens van De Graeff en Bickers van Swieten te zien in de rechtersvoorkamer (Figuur 37).

Omdat Andries de Graeff om belastingredenen moest uitwijken naar Utrecht verkocht hij het huis in 1675 aan zijn zoon Cornelis (zie bijlage C), maar deze overleed met zijn echtgenote in oktober 1678. Toen Andries een maand later ook stierf, ging het huis over naar de oudste dochter Alida. Zij ging het huis verhuren en na haar dood in 1733 liet zij het huis na aan achternicht Alida Joanna. Deze woonde er met haar moeder en liet het huis verbouwen en moderniseren.⁶⁸ Na haar overlijden in 1757 verkreeg haar echtgenoot François de Witt het eigendom en was het huis ruim honderd jaar na de voltooiing van de bouw niet meer in handen van de familie De Graeff.

4.2.1 Plafondschildering door Gerard de Laïresse

Figuur 38 *Triomf der Vrede*, Gerard de Laïresse, 1672, olieverf op doek, Vredespaleis
Afmetingen linkerdeel: 4,46 x 1,85m; middendeel 4,46 x 2,32m; rechterdeel 4,46 x 2,02m

Van het vermoedelijk rijk ingerichte interieur zijn voornamelijk twee kunstwerken bekend: de plafondschilderingen van Gerard de Laïresse en het borstbeeld van Andries de Graeff, dat bij de ingang gestaan heeft. Waarschijnlijk heeft ook een aantal portretten van De Graeff voor enige aankleding gezorgd.

Gerard de Laïresse, afkomstig uit Luik, was nog niet zo lang in Amsterdam. Volgens Houbraken⁶⁹ was hij gekomen op uitnodiging van Gerard Uilenburg (ca. 1625-1679) en mogelijk is Andries de Graeff via deze kunsthandelaar op het spoor gekomen van de Vlaamse kunstenaar. De Laïresse had een huis gehuurd aan de Nieuwmarkt met boven een tekenacademie.⁷⁰ Louis Abry was een leerling en mogelijk heeft hij geholpen bij de

⁶⁸ Dudok van Heel, S.A.C., 'Het Maecanaat de Graeff en Rembrandt', *Maandblad Amstelodamum* Nr 56 (1969), p.152.

⁶⁹ Houbraken, Arnold, *De groote schouburgh der Nederlantsche konstschilders en schilderessen*, Amsterdam 1718 p. 109 Deel III.

⁷⁰ Timmers, J.J.M., *Gérard Laïresse*, Amsterdam 1942 p. 4/5.

totstandkoming van dit werk.⁷¹ Het was mode om cassetteplafonds te vervangen door vlakke plafondschilderingen op planken of zoals bij De Lairese op doek, die als een van de eersten een dergelijke schilderwijze in Amsterdam toepaste.⁷² Hij maakte drie langwerpige schilderijen die tussen zware moerbalken werden bevestigd. Deze plafondschilderingen waren tot 1900 aanwezig in de tuinzal van dit woonhuis. Drie jaar later werden de stukken geveild en verkocht aan de Carnegiëstichting, die deze wilde gebruiken als decoratie in het Vredespaleis. Men interpreteerde de schilderijen als een allegorie op de vrede, wat mogelijk deze stukken gered heeft van de ondergang.⁷³ De doeken worden gerestaureerd en zullen naar verwachting medio 2010 teruggeplaatst worden.

De voorstellingen laten personificaties van de Eendracht, Vrijheid en Republiek zien. Op het linkerpaneel troont Concordia, getooid met een olijfkranen als teken van vrede, met een pijlenbundel in de rechter- en de hoorn des overvloeds in de linkerhand, hoog boven een tweetal geketende gevangenen. Opvallend is dat de bundel slechts vier pijlen telt, nadere bestudering van het doek leert dat het er oorspronkelijk zeven waren. Het rode en witte lint van de pijlenbundel strookt met Ripa's *Iconologia*, een zestiende-eeuwse verhandeling over de verbeelding van personificaties, en symboliseren de banden van liefde en oprechtheid. Het doek verbeeldt vermoedelijk de wapenspreuk van de jonge republiek *concordia res parvae crescunt*, hetgeen letterlijk door eendracht komen de kleine dingen tot bloei betekent, een pleidooi voor samenwerking tussen de provincies. Rechts verslaat de gehelmde Minerva, met de adelaar, Nijd (slangenhoofd) en Bedrog (gevogelte met mensenhoofd en klauwen).⁷⁴ Op het middenstuk verdedigt de Amsterdamse leeuw de Vrijheid (scepter en hoed) met op de achtergrond een toekijkende Mercurius. De boodschap is duidelijk: Amsterdam is bij uitstek de verdediger van de vrije handel. Aan beide onderzijden zijn de riviergoden weergegeven: links het IJ, rechts de Amstel. Er is geen ondertekening zichtbaar te maken⁷⁵ en op grond van het feit dat er voorstudies in krijt van bestaan kan afgeleid worden dat hij deze doeken aan de hand van deze tekeningen vervaardigde.

Figuur 39 Voorstudies Vrijheid en Minerva ca 1670, Gerard de Lairese, 29,5 x 20 cm, krijt op papier, Collectie Stadsarchief Amsterdam, Louvre

Dat De Graeff deze thematiek als ondertekenaar en mede initiatiefnemer van het Eeuwige Edict⁷⁶ koos is niet zo verwonderlijk. Maar het is enigszins navrant of een speling van het lot dat deze plafondstukken juist gereedkwamen in het rampjaar 1672. Immers aan de Ware Vrijheid - de periode van het stadhoudersloze tijdperk - werd abrupt een halt toegevoegd, evenzeer als aan de politieke loopbaan van burgemeester

⁷¹ Volgens restaurator Milko den Leeuw zijn verschillende schilderijstijlen zichtbaar en is het in korte tijd geschilderd (mededeling tijdens mijn bezoek op 1 december 2009).

⁷² Snoep, D.P., 'Gerard Lairese als plafond- en kamerschilder', XVIII Nr (1970), p.160.

⁷³ D.P.Snoep, Ibid. Nr p.161.

⁷⁴ Deze uitleg komt van kunsthistorica Jephtha Dullaart (www.triomfdervrede.nl). Snoep geeft een iets andere interpretatie: bij hem is de gevangene een geketende Mars en op het rechterpaneel verslaat Securitas Minerva. Zijn zienswijze vind ik minder overtuigend omdat die niet erg strookt met Ripa's *Iconologia* en omdat het minder logisch lijkt dat Goden door personificaties verslagen worden.

⁷⁵ Vastgesteld door onderzoek via infrarood reflectografie door de restaurateur Milko den Leeuw 2009.

⁷⁶ Het Eeuwige Edict is een resolutie uit 1667 waarmee de Staten van Holland besloten tot afschaffing van het stadhouderschap en de overige zes gewesten van de Republiek der Verenigde Nederlanden het stadhouderschap onverenigbaar verklaarden met het kapitein-generaalschap. Dit Edict werd in het rampjaar weer vernietigd.

Andries de Graeff. Een en ander neemt niet weg dat deze schilderijen een goed beeld geven van de kunde van De Lairese om plafondschilderingen een realistisch ogend perspectief te geven. Hij zou de techniek later beschrijven in zijn *Groot Schilderboek* (1707).

4.2.2 Interieur van Saenredam

Figuur 40 *Interieur van de St Bavokerk Haarlem* Pieter Jansz Saenredam, 1648 175 x 144 cm, olieverf op doek National Gallery of Scotland, Edinburgh

Er is een schilderij van Pieter Jansz. Saenredam (1597-1665) genoemd in een inventarislijst, die in 1666/67 is opgemaakt van de collectie van Karel II.⁷⁷ Dit schilderij is onderdeel van de zogenaamde *Dutch Gift*, een collectie kunstwerken die de Staten van Holland in 1660 schonken aan Karel II. Het op deze manier kweken van goodwill was niet ongebruikelijk, ook in 1610 hadden de Staten-Generaal aan Henry, Prince of Wales, broer van Karel I, kostbare kunstobjecten geschonken.⁷⁸ De door ex-burgemeester Cornelis de Vlaming van Oudtshoorn bijeingebrachte collectie bestond onder meer uit 28, vooral Italiaanse schilderijen, 12 sculpturen en een jacht. Schilderijen en sculpturen waren grotendeels afkomstig uit de nalatenschap van de broeders Gerrit en Jan Reynst, maar niet het *Interieur van de St Bavokerk Haarlem* (zie Figuur 40). Hoewel

algemeen geaccepteerd wordt dat Andries de Graeff dit schilderij ten behoeve van het geschenk afgestaan heeft aan de Staten van Holland,⁷⁹ blijkt de bewijsvoering slechts te rusten op een dissertatie van Willem Martin uit 1901. Daarin wordt alleen vermeld dat Andries de Graeff een schilderij heeft afgestaan ten behoeve van het geschenk aan Karel II; titel en maker van dit werk ontbreken.⁸⁰

Het speculeren over de aankoopmotieven van Andries de Graeff van dit werk van Saenredam is al nauwelijks mogelijk, maar er waren voor hem kennelijk weinig argumenten om het in zijn collectie te behouden. Het is een ongebruikelijk groot schilderij, wellicht dat deze omvang een rol heeft gespeeld. Een aardig detail is dat Saenredam het theoretische perspectief van de St Bavo manipuleerde om bepaalde visuele effecten te bereiken, zoals bleek uit nauwkeurige metingen.⁸¹

⁷⁷ "Peter Saenredam, *Harlaem Church, A prospective Dutch p'sent*", zie Mahon, Denis, 'Notes on the 'Dutch Gift' to Charles II', 91 Nr no 560 (Nov.) (1949), p.304.

⁷⁸ Thiel, P.J.J. van, *Het Nederlandse geschenk aan koning Karel II van Engeland 1660* tent.cat. uit *Het Nederlandse geschenk aan koning Karel II van Engeland 1660* Amsterdam 1965 p. 3.

⁷⁹ Zie o.a. Israel, Jonathan I., *De Republiek, 1477-1806*, Franeker 1996 p. , National Galleries of Scotland., *Dutch church painters : Saenredam's Great Church at Haarlem in context*, Edinburgh 1984 p. 21; Gelder, J.G. van, *Notes on the Royal collection-IV: the 'Dutch Gift' of 1610* Burlington Magazine, 1963, p.541 noot 1.

⁸⁰ *Het leven en de werken van Gerrit Dou*, p. 62: "Daarna stond op verzoek van H.E.M. (?) en burgemeester van Amsterdam, Andries de Graeff, een schilderij af tegen den prijs, waarvoor twee daarvoor aan te wijzen personen het zouden taxeren." Een van de taxateurs zou Gerrit Dou worden.

⁸¹ Zo heeft de schilder de dichtst bijzijnde gordelboog verhoogd en de verste verlaagd, kennelijk om een grotere diepte te suggereren, National Galleries of Scotland., *Dutch church painters : Saenredam's Great Church at Haarlem in context*, Edinburgh 1984 p. 26.

4.2.3 Minerva

Figuur 41 *Minerva in haar studeerkamer*, Rembrandt 1635, olieverf op doek, 137 x 116 cm, Otto Naumann uit New York

ontkracht door het gegeven dat Christina de Graeff zelf op Herengracht 254/256 woonde, welk adres Andries later – na zijn verhuizing naar Utrecht in 1675 – zou gebruiken als administratief adres.⁸⁵ Het in het gedicht genoemde huis kan nog niet het dubbele woonhuis op de Herengracht 446 zijn, want Jan Vos stierf in 1667. Andries woonde toen nog op de Fluwelenburgwal.

Minerva is niet lang in het bezit van de familie De Graeff geweest, want de eerst bekende eigenaar was James, de dertiende Lord Somerville (1697/98–1765), Drum House, Scotland.⁸⁶

Figuur 42 *Minerva*, Rembrandt, 1631, olieverf op paneel, 59 x 48 cm, Gemäldegalerie Berlijn

Ook is gesuggereerd⁸² dat een schilderij van Rembrandt, *Minerva in haar studeerkamer* (zie Figuur 41), in het bezit was van Andries de Graeff. Deze gedachte is ontleend aan een gedicht dat Jan Vos (ca. 1610 - 1667) op een schilderij in het huis van onze burgemeester gemaakt heeft.

*Pallas in 't huis van den Eed. Heer Andries de Graaf, Burgermeester t'Amsterdam &c.*⁸³

Minerve komt zich hier in 't huis van Graaf vertoogen.
Waar dat de wijsheid waakt behoudt men loslijk standt.
Noch laat zy zich vergeefs in deeze zaal beoogen.
Hier hoeft geen hoofgodin tot siersel van de wandt:
Christina kan hier zelf verstreken voor Minerve.
De leevendige geest verdooft de doode verve'.

Christina is vermoedelijk de oudere zuster, die al vroeg weduwe van haar tweede echtgenoot was geworden.⁸⁴ Dit vermoeden wordt enigszins

Nu is de vraag op welke *Minerva* Jan Vos doelde; het is ongetwijfeld een schilderij⁸⁷, maar hij vermeldt niet wie de schilder is. Bovendien heeft Rembrandt meerdere *Minerva*'s geschilderd, zie Figuur 42, en een *Minerva* uit 1655 met Titus als model.

De bewijsvoering dat De Graeff een *Minerva* van Rembrandt in zijn huis had is niet erg sterk zolang het gedicht van Jan Vos als enig feit aangedragen wordt. Maar onmogelijk is het niet omdat in 1635 De Graeff nog op goede voet stond met Rembrandt en ook in de nalatenschap van Alida de Graeff een niet nader omschreven schoorsteenstuk van Rembrandt genoemd staat.

⁸² Manuth, Volker and Marieke de Winkel, 'Rembrandt's *Minerva* in her Study of 1635', Nr (2002), p.20.

⁸³ Jan Vos, *Alle de gedichten [...] verzamelt en uitgegeven door J.L.[Jacob Lescaille]*, Amsterdam, 1662, ed. Amsterdam 1726, vol. I.

⁸⁴ Manuth, Volker and Marieke de Winkel, 'Rembrandt's *Minerva* in her Study of 1635', Nr (2002), p.15.

⁸⁵ Wijnman, H.F., 'Beschrijving van elk pand aan de Herengracht, zijn eigenaars en bewoners', in Verwey, H. de La Fontaine, *Vier eeuwen Herengracht*, Amsterdam 1976 p. 551.

⁸⁶ Manuth, Volker and Marieke de Winkel, 'Rembrandt's *Minerva* in her Study of 1635', Nr (2002), p.20. Genoemd wordt de twaalfde Lord, maar de geboorte- en sterftejaren corresponderen met de dertiende Lord Somerville.

⁸⁷ Want dit gedicht is in het hoofdstuk "Byschriften op schilderyen" van *Alle gedichten* opgenomen.

4.3 De buitenhuizen van Andries de Graeff

Figuur 43 Buitenverblijf Vredenhoef, W.F. Andrea 1837, gouache, 25 x 34 cm, bron Beeldbank Regionaal Archief Leiden

Toen Andries de Graeff in Den Haag werkte (1650 – 1657) woonde hij in de hofstede 'Vredenhoef' in Voorschoten. De grond, volgens de koopakte 37 morgen groot (ruim 31 hectare), is in 1579 gekocht door zijn grootvader Dirck Jansz. de Graeff, Het oorspronkelijke "Heerenhuizinge" is door de Spanjaarden bij het beleg van Leiden in 1574 verwoest, maar de kleine Vredenhoef werd gespaard en door oom Jan Dircksz. de Graeff en later diens twee zoons fors uitgebreid.⁸⁸ Het huis had elf kamers en vier dienstvertrekken.

Over Vredenhoef dichtte Vondel de volgende regels:⁸⁹

Myn heerschap most, om stil 's lants oorloghsbuy t'ontschuilen,
Den ouden Ryn om d'Eems uit hoogen noot verruilen.
De kryghstorts stack terwyl den brant in dack en hout.
Hier na keert d'eigenaer, die Vredehoef herbouwt.
Nu door zyn' neef verryckt, ick hem, gelyck vergeeten,
En Swietens puickroos zie, by heuren Graeff gezeten,
Aengroeien in hun kroost, zoo schoon als dees landouw.
Aert d'afkomst naer den stam, wie twyfelt aen haer trouw.

Dit gedicht, dat dus voor 1656 (sterfjaar van Elisabeth) geschreven moet zijn, toont aan dat Andries met het hele gezin gedurende de Haagse periode in de hofstede gewoond heeft. Andries heeft op zijn beurt het huis aanmerkelijk laten verfraaien en in 1647 liet hij marmere platen aanbrengen op de hoeken van het huis met teksten die herinnerden aan de gebeurtenissen in 1574.⁹⁰ In 1656 verkreeg De Graeff een recht om zwanen te mogen houden (zwanendrift) op de Vredenhoef.⁹¹ De hofstede is in 1852 gesloopt.

Een andere buitenplaats waarover Andries de Graeff beschikte was de al eerder genoemde Valkeveen bij Naarden. Een kleine heuvel, Venus Eng, werd door hem opgehoogd om een beter uitzicht te hebben; hierop is een gedenksteen met een stenen leeuw geplaatst. Volgens de inscriptie op de gedenksteen was Andries de Graeff van 1650 tot 1657 eigenaar van het landgoed.

Volgens De Balbian Vester had Andries de Graeff de hofstede Valkenburg in Heemstede samen met twee familieleden gekocht.⁹² Deze buitenplaats was van Pieter Trip en zijn weduwe Christina de Graeff verkocht het landgoed aan haar broer Andries en neef Pieter de Graeff in 1675.⁹³ Pieter zou de andere eigenaren uitkopen in 1684 en liet door Romeyn de Hooghe etsen van het huis maken. Omstreeks 1800 werden de huizen afgebroken en de gronden verkocht.

⁸⁸ Boer, J.F. de, 'Vredenhoef': voormalige buitenplaats te Voorschoten, Lisse 1994 p. 19.

⁸⁹ J. V. Vondels Afbeeldingen der Stamheeren en zommige telgen van de Graven, Boelensen, Bickeren en Witsens, 1658.

⁹⁰ Boer, J.F. de, 'Vredenhoef': voormalige buitenplaats te Voorschoten, Lisse 1994 p. 32.

⁹¹ Archief familie De Graeff, reg.nr. 302.

⁹² BalbianVerster, J.F.L. de, *Burgemeesters van Amsterdam in de 17e en 18e eeuw*, Zutphen 1931 p. 62.

⁹³ Groesbeek, J.W., *Heemstede in de historie*, Heemstede 1972 p. 67

4.4 Lofzang van dichters

Reeds meerdere malen is in dit werkstuk geciteerd uit gedichten van Jan Vos (ca. 1610-1667) en ook Joost van den Vondel heeft lofzangen gewijd aan de familie de Graeff en Andries in het bijzonder. Dergelijke gedichten zijn een wellicht wat onderschatte bron voor kunsthistorici om kunstwerken en hun opdrachtgevers op het spoor te komen. Weliswaar munten ze niet uit in gedetailleerde beschrijvingen, maar kunnen toch een begin vormen voor verder onderzoek. Jan Vos kwam zelf uit een goede familie, wat mogelijk verklaart waarom hij vaak genodigd werd aan de maaltijden bij de De Graeffs en daarvoor gelegenheidsgedichten maakte.⁹⁴ Ook heeft Jan Vos een boekje geschreven over de uitvoeringen van Bontius' populaire toneelstuk *Beschryving der vertooningen, die voor, in en na 't spel van de belegering en 't ontzet van Leiden*, ca. 1669 (zie Figuur 44) dat hij aan Andries de Graeff opdroeg. Dit laatste zou er op kunnen duiden dat De Graeff ook de schouwburg

Figuur 44 Jan Vos, opdracht aan Andries de Graeff

frequenteerde. Jan Vos is negentien jaar lang hoofd van de schouwburg⁹⁵ geweest en schreef ook toneelstukken.

Jan Vos was zich overigens zeer bewust van zijn afhankelijkheid van de elite en uit tal van gedichten blijken zijn loftuitingen aan het adres van burgemeesters als Andries en Cornelis Bicker, Andries en Cornelis de Graeff, Cornelis Witsen en Cornelis van Vlooswyck met hun familieleden. Met burgemeester Huydecoper had hij een speciale band, aan wie hij een volledige uitgave van zijn gedichten opdroeg.

Vondel (1587-1679) heeft in 1660 op zijn beurt een treurspel aan Andries de Graeff opgedragen uit dankbaarheid voor zijn aanstelling als suppoost bij de Bank van Lening. Ook is door Vondel in 1658 een boekje geschreven over de families De Graeff, Boelens, Bicker en Witsen, waarin portretten en gedichten van de verschillende familieleden waren opgenomen. Dit boekje is aan Andries opgedragen en aan hem is het volgende gedicht gewijd:

Figuur 45 Jan Vos, Jan Lievens, jaar onbekend, 322 x 253 mm, pentekening Städelsches Kunstinstitut, Frankfurt

NOBILITAS SOLA EST ATQVE UNICA VIRTUS.
De telgh, waerin de deught der stammen is geschapen,
Geeft heldre blycken van den ingeboren aert,
En eedler tekens dan het aenge-erfde wapen:
En rycker inkomst, rust, het heerlyck ampt en staeten
Van 't Rekenmeesterschap en Graeflyck Raetsgezagh,
Zyn vaders stadt ten dienst, uit liefde heeft verlaeten,
Daer hy den Zeeraet sterckt, en eert der Staeten vlagh.
Men beelt het leven uit met kleuren, die versterven:
Maer d'ommetreck van eer verdooft den glans der verven.

Vondel dicht onder meer over portretten van Elisabeth Bicker van Swieten, die we nu niet meer kennen. Dit boek is nog te bestuderen bij de Koninklijke Bibliotheek en kan mogelijk aanwijzingen bevatten om nog bestaande schilderijen te identificeren.

⁹⁴ Zie *Alle de gedichten*. Jan Vos, Deel 1, 1662, Middeldam.

⁹⁵ Ontworpen door Van Campen, het was de eerste stadsschouwburg van Amsterdam, gevestigd aan de Keizersgracht 384.

4.5 Muziek in de zeventiende eeuw

Figuur 46 Interieur 1° Amsterdamse schouwburg, Hans Jurriaensz. van Baden, 1653, olieverf op doek

Als Andries de Graeff op 25 november 1677 de moeite had genomen om naar de nieuwe schouwburg te gaan, dan had hij de opvoering van de allereerste opera in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden kunnen meemaken.⁹⁶ Weliswaar van de componist Jean-Baptiste Lully en librettist Philippe Quinault en dus vermoedelijk door een Frans gezelschap uitgevoerd, maar passend tijdens de vredesonderhandelingen te Nijmegen. Toneel bloeide volop in de Gouden Eeuw vooral in Amsterdam en Den Haag. Gezongen toneelstukken waren echter nieuw, maar werden vanaf hun introductie populair, ondanks het feit dat het repertoire grotendeels in het Frans geschreven was. Wel werden vanaf de oprichting in 1638 van de stadsschouwburg toneelstukken opgevoerd waarbij gedurende de pauzes door kleine muziekensembles gespeeld werd. De bezetting bestond veelal uit een dwarsfluitist, een violist en een bassist of cellist, die ook balletten begeleidden, soms aangevuld met een cornettist.

Minder bekend is dat in Amsterdam de eerste concerten voor betalend publiek in de Westerse muziekgeschiedenis werden georganiseerd.⁹⁷ Deze vonden voor het eerst plaats in de Amsterdamse schouwburg gedurende de zomer in 1643. Het waren meer incidentele gebeurtenissen, een echte traditie kwam pas op gang in de achttiende eeuw.

De belangrijkste Nederlandse componisten waren Jan Pieterszoon Sweelinck (1562-1621) Jacob van Eyck (ca1590-1657) en Constantijn Huygens (1596-1687), hoewel de laatste eigenlijk een amateurmusicus was. In feite werd het componeren van muziek door de elite

gezien als een activiteit die je in de vrije tijd deed. Huygens bespeelde verschillende instrumenten en componeerde daar dan meestal werk voor. Hij stuurde een gedrukte uitgave van zijn zangbundel *Pathodia Sacra* naar koningin Christina van Zweden om haar gunstig te stemmen, maar zij reageerde niet. Er zijn weinig composities overgeleverd, ondanks Huygens bewering dat hij circa 800 werken gecomponeerd heeft.

Ook werd er in private muziekcolleges gemusiceerd, zo heeft er rond 1600 een gezelschap bestaan van welgestelde Amsterdamse kooplieden die wekelijks bij elkaar kwamen om te musiceren.

5 TOT SLOT

Andries de Graeff was afkomstig uit een welgestelde familie, waarvan zowel vader Jacob als moeder Aeltje Boelens reeds tot het Amsterdamse patriciaat behoorden. Andries kon zich, evenals zijn oudste broer Cornelis, door de verkregen welstand inzetten voor de publieke zaak. Hij was zeven maal burgemeester van Amsterdam en was leider van de factie De Graeff vanaf het overlijden van Cornelis in 1664. Zijn politieke opstelling was kenmerkend voor die van de familie De Graeff: enerzijds libertijns en staatsgezind, maar toch een zekere, weliswaar voorwaardelijke, trouw aan de Oranjes. Andries was het meest invloedrijk gedurende de periode van 1665 tot 1672, het rampjaar waarin staatsgezinde regenten

⁹⁶ Rasch, Rudolph, 'De moeizame introductie van de opera in de Republiek', in Grijp, Louis Peter, *Een muziekgeschiedenis der Nederlanden*, Amsterdam 2002 p.311.

⁹⁷ Rasch, Rudolf, *Een muzikale republiek geschiedenis van de muziek in de Republiek der Verenigde Nederlanden 1572-1795*, 2003 p.

moesten wijken voor meer Oranje- en calvinistisch gezinde facties. De laatste zes jaar van zijn leven heeft hij vooral besteed aan het verkrijgen van een adellijke titel, die hij in 1677 kreeg uit handen van keizer Leopold I en niet te vergeten zijn fiscale strijd tegen Gillis Valckenier.

Het mecenaat van Andries de Graeff bestond uit opdrachten aan kunstenaars als Quellinus, Rembrandt en Ter Borch voor het maken van portretten van hemzelf en zijn familie. Van de collectie kunstwerken, die hij verzamelde, zijn weinig sporen gevonden, wat niet wil zeggen dat hij in zijn huis aan de Herengracht geen aanzienlijke verzameling bezat. Hij zelf heeft er slechts twee jaar gewoond wat mogelijk te kort is geweest om veel aan zijn verzameling toe te voegen. Wel heeft een aantal gerenommeerde dichters zoals Jan Vos en Joost van den Vondel de nodige lofzangen gewijd aan Andries de Graeff, maar wellicht was dit een gebruik dat voor de meeste regenten gold.

Niet ingegaan is op de rol van De Graeff bij het verstrekken van opdrachten in de publieke sector aan kunstenaars. Als burgemeester was hij betrokken bij de inrichting van het stadhuis en de bouw van diverse openbare gebouwen. Ook dit is een interessant onderzoeksveld, waarbij een relevant vraagstuk is of De Graeff hieraan een andere invulling geeft dan gebruikelijk in de ambtshalve uitoefening van zijn bestuurlijke functies.

De opmerkingen van Peter Burke over de verzameling van Andries de Graeff suggereren het bestaan van een grote collectie van kunstobjecten die we goed zouden kennen.⁹⁸ Deze zienswijze blijkt gebaseerd te zijn op de boedelbeschrijving van oudste dochter Alida de Graeff, waarvan Burke zelf ook opmerkt dat de aangetroffen werken niet van vaders zijde hoeven te komen. Bovendien zijn de omschrijvingen vaak dusdanig vaag dat de meeste werken niet te verbinden zijn aan titels of kunstenaars.

Figuur 47 Overlijdensbericht Andries de Graeff, familiearchief de Graeff, Stadsarchief Amsterdam. Eigen foto

Andries de Graeff overleed in 1678 vlak na de tragische dood van zijn enige zoon en schoondochter. De dominantie van de maagschap De Graeff in de Amsterdamse en landelijke politiek was hiermee definitief verdwenen, hoewel nog enkele nazaten zitting hadden in de vroedschap en de schepenenraad van Amsterdam.

Is de conclusie gerechtvaardigd dat familieleden De Graeff louter en alleen uit waren op eigen belang?

Op grond van de gedragingen van met name Jacob senior en zijn zonen Cornelis en Andries de Graeff ben ik geneigd deze zienswijze enigszins te nuanceren. Om politiek invloed uit te kunnen oefenen moest men in de zeventiende eeuw – bij afwezigheid van democratische middelen zoals verkiezingen – beschikken over machtige vrienden. Deze verkreeg men vooral door aanstelling van familieleden in hoge posities, ook al omdat andere families er een vergelijkbare strategie op nahielden. De frequente wisseling in de bezetting van bestuurlijke functies dwong tot een dergelijke handelwijze. De Graeffs hebben daarnaast laten zien dat zij oog hadden voor de landelijke politiek en probeerden daarin een zeker evenwicht te bewaren tussen de Oranje- en staatsgezinden. Eveneens stond men afwijzend tegenover een te grote invloed van de kerk op staatkundige vraagstukken; al met al politieke keuzes die niet een op een sporen met een gedrag dat uit is op eigen gewin.

⁹⁸ Zie bijvoorbeeld van Burke, Peter, *Venetie en Amsterdam*, Amsterdam 1991 p. 24, 121 en 169.

BIJLAGE A COLLEGES BURGEMEESTERS VAN AMSTERDAM MET ANDRIES DE GRAEFF⁹⁹

1657

Garard Schaap
Joan Huydecoper I
Cornelis van Vlooswyck

1660

Joan Huydecoper I
Cornelis van Vlooswyck
Cornelis de Vlaming van Oudtshoorn

1664

Garard Schaap
Symon van Hoorn
Hendrik Hoof

1666

Nicolaes Tulp
Cornelis van Vlooswyck
Gillis Valckenier

1667

Cornelis Jan Witsen
Symon van Hoorn (†1667)
Nicolaes Pancras
Lambert Reynst

1670

Nicolaes Pancras
Gillis Valckenier
Joan van Waveren (†1670)
Joan Munter

1671

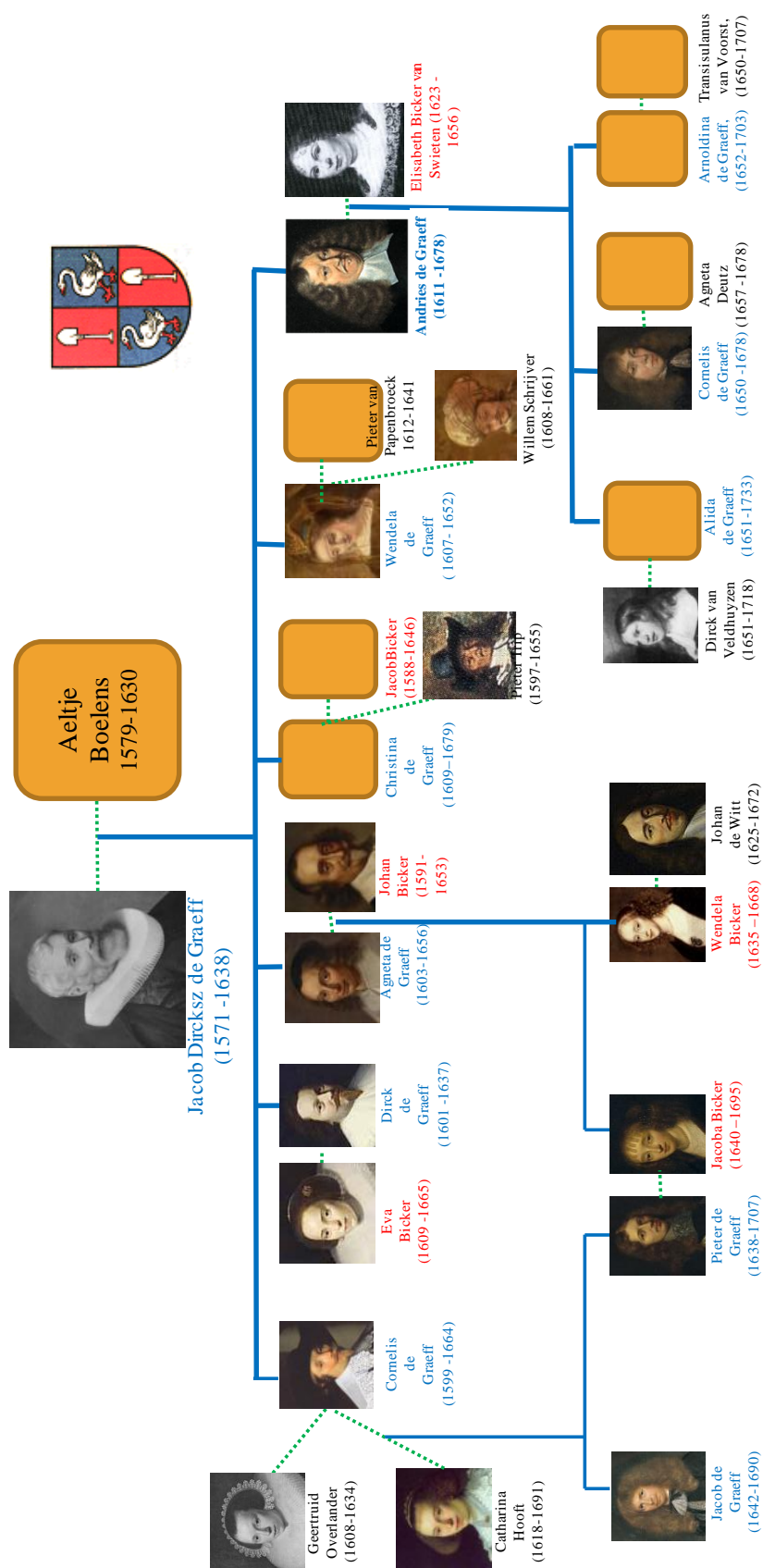
Joan van de Poll
Nicolaes Tulp
Cornelis van Vlooswyck

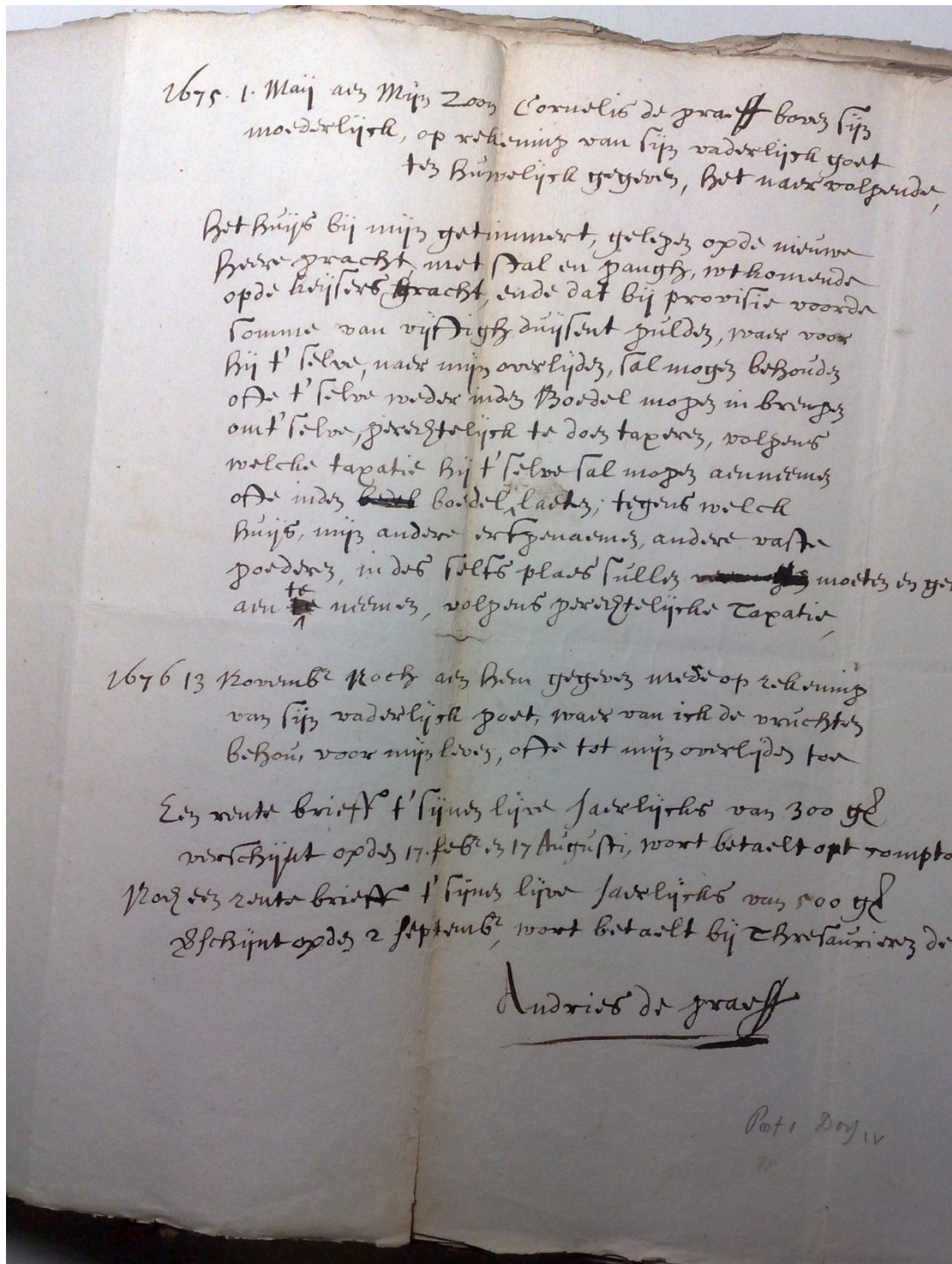
⁹⁹ Elias, J., *De Vroedschap van Amsterdam 1578-1795*, Haarlem 1903-1905 p. .

BIJLAGE B FAMILIERELATIES

BIJLAGE C VERKOOP HERENGRACHT DOOR ANDRIES DE GRAEFF

Op 1 mei 1775 heeft Andries de Graeff het huis aan de Herengracht verkocht voor de som van f 50.000 verkocht aan zijn zoon Cornelis, omdat hij de belastingaanslag niet wilde betalen. Hij moest daarom buiten de Staten van Holland gaan wonen. Toch hielp deze uitwijkmanoeuvre hem niet omdat de wet zodanig gewijzigd werd dat ook ex bewoners aangeslagen konden wonen. (zie verder p. 4)

LIJST VAN FIGUREN

Figuur 1 Familiewapens De Graeff, eigen foto van adelsdiploma uit het familiearchief De Graeff	5
Figuur 2 Doopkapel Oude Kerk Amsterdam, eigen foto.....	5
Figuur 3 <i>Jacob Dirksz de Graeff</i> ,.....	6
Figuur 4 <i>Cornelis de Graeff (1599-1664)</i> , 1636, Pickenoy, 185 x 105 cm Staatlichen Museen Berlin	6
Figuur 5 <i>Dirck de Graeff (1601-1637)</i> , ...	7
Figuur 6 <i>Agneta de Graeff (1603-1656)</i> ca 1663, kopie naar Lievens? 71×59cm, Amsterdams Historisch Museum 7	7
Figuur 7 <i>Andries de Graeff Gerard ter Borch II</i> , ca 1673 detail	7
Figuur 8 <i>Jacob zegent de kinderen van Jozef</i> , 1656, Rembrandt, olieverf op doek ,175 × 210 cm,.....	8
Figuur 9 <i>De vroeg gestorven tweeling van Jacob de Graeff en Aeltge Boelens</i> , ca 1617, kunstenaar onbekend. Rijksmuseum	8
Figuur 10 <i>De vier burgemeesters van Amsterdam, Dirck Bas</i> , ca 1704, <i>gewassen pentekening</i> , Gemeentearchief Amsterdam.....	9
Figuur 11 <i>De eedaflegging van de Vrede van Munster in 1648</i> , 1648, Gerard ter Borch,.....	10
Figuur 13 <i>Cornelis de Graeff</i> , 1633, 119 x 88 cm.....	11
Figuur 12 <i>Andries Bicker</i> , 1642, 93,5 x 70,5 cm Bartholomeus van der Helst, olieverf op paneel, Rijksmuseum	11
Figuur 14 Gillis Valckenier, detail uit <i>Gillis Valckenier en gezin</i> , G. Metsu ca 1675	12
Figuur 15 <i>Willem III</i> , 1675, Caspar Netscher, olieverf op doek, 39 x 33 cm, Paleis Het Loo.....	12
Figuur 16 Details uit inventarislijst Alida de Graeff, Gemeente Amsterdam Stadsarchief, toegangsnummer 76 inv nr 608.....	14
Figuur 17 <i>Andries de Graeff, Artus Quellinus I</i> , 1661, ...	14
Figuur 18 <i>Cornelis de Graeff en Catharina Hooft</i> , 1660, Artus I Quellinus, marmer, 54x48cm, Rijksmuseum.....	15
Figuur 19 <i>Andries de Graeff Govert Flinck</i> , ca 1657, 45 x 37 cm, olieverf op doek, particulier bezit.....	16
Figuur 20 <i>Andries de Graeff Gerard ter Borch II</i> , ca 1673, 41 x 30 cm, olieverf op doek, privébezit	16
Figuur 21 <i>Andries de Graeff (?) Rembrandt</i> , 1639, 199×124 cm , olieverf op doek Staatliches Museen, Kassel 17	17
Figuur 22 Uit boedelbeschrijving Alida de Graeff, inv.nr 608, p 81.....	18
Figuur 23 <i>Andries de Graeff?</i> , Jan Lievens, 1657 tekening op papier zwart krijt en hoogsels,.....	19
Figuur 24 Hekpijler Graeveveldt.....	19
Figuur 25 Huis op de achtergrond, detail tekening Lievens 1657.....	19
Figuur 27 Flinck:	20
Figuur 30 Ter Borch:.....	20
Figuur 29 Quellinus: <i>Andries 50 jaar</i>	20
Figuur 28 Lievens	20
Figuur 26 Rembrandt:.....	20
Figuur 31 Portret <i>Andries de Graeff door Flinck</i> , met pruik en kleding van Ter Borch	20
Figuur 32 Locatie Herengracht 446, detail kaart <i>Jacob Bosch 1680 van de vierde vergroting Amsterdam</i>	21
Figuur 33 <i>Gouden bocht</i> , detail Herengracht 446, Gerrit Berkheyde, 1672, Rijksmuseum	22
Figuur 34 <i>Herengracht 446</i> , 2009.....	22
Figuur 35 <i>Herengracht 446</i> , 1696 - 1706 Dankerts, een Amsterdams Grachtenboekje uit de 17 ^e eeuw.....	22
Figuur 36 <i>De Herengracht 450-440</i> , Philips Caspar, ca 1770.....	22
Figuur 37 Details plafond rechter voorkamer Herengracht 446.....	22
Figuur 38 <i>Triomf der Vrede</i> , Gerard de Laïresse, 1672	23
Figuur 39 Voorstudies <i>Vrijheid en Minerva</i> ca 1670, Gerard de Laïresse, 29,5 x 20 cm, krijt op papier, Collectie Stadsarchief Amsterdam, Louvre.....	24
Figuur 40 <i>Interieur van de St Bavokerk Haarlem</i> Pieter Jansz Saenredam, 1648 175 x 144 cm, olieverf op doek 25	25
Figuur 41 <i>Minerva in haar studeerkamer</i> , Rembrandt 1635, olieverf op doek, 137 x 116 cm, Otto Naumann uit New York	26
Figuur 42 <i>Minerva</i> , Rembrandt, 1631, olieverf op paneel, 59 x 48 cm, Gemäldegalerie Berlijn	26
Figuur 43 <i>Buitenverblijf Vredenhoef</i> , W.F. Andrea 1837, gouache,.....	27
Figuur 44 Jan Vos, opdracht aan <i>Andries de Graeff</i>	28
Figuur 45 <i>Jan Vos</i> , Jan Lievens, jaar onbek end, 322 x 253 mm, pentekening Städelsches Kunstinstitut, Frankfurt 28	28
Figuur 46 <i>Interieur 1^e Amsterdamse schouwburg</i> , Hans Jurriaensz. van Baden, 1653, olieverf op doek	29
Figuur 47 Overlijdensbericht <i>Andries de Graeff</i> , familiearchief de Graeff, Stadsarchief Amsterdam. eigen foto. 30	30

LITERATUUR

- BalbianVerster, J. F. L. d., *Burgemeesters van Amsterdam in de 17e en 18e eeuw*, Zutphen 1931
- Boer, J. F. d., *'Vredenhoef': voormalige buitenplaats te Voorschoten*, Lisse 1994
- Bontemantel, H., *De regeering van Amsterdam: soo in 't civiel als crimineel en militaire (1653-1672)*, 's-Gravenhage 1897
- Bruyn, J., Haak, B., Levie, S. H., Thiel, P. J. J. v. en Wetering, E. v. d., *A corpus of Rembrandt paintings*, Dordrecht, Boston, London 1989
- Burke, P., *Venetië en Amsterdam*, Amsterdam 1991
- Carasso-Kok, M., Prak, M., Nienke Huizinga en Wouthuysen, E., *Geschiedenis van Amsterdam*, Amsterdam 2005
- Crenshaw, P. en Rembrandt Harmenszoon van, R., *Rembrandt's bankruptcy : the artist, his patrons, and the art market in seventeenth-century Netherlands*, Cambridge 2006
- Dudok van Heel, S. A. C., 'Het Maecanaat de Graeff en Rembrandt', *Maandblad Amstelodamum* Nr. 56 (1969), pp. 150-155
- Dudok van Heel, S. A. C., *Toen hingen er burgers als vorsten aan de muur*, uit **Kopstukken : Amsterdammers geportretteerd: 1600-1800** tent.cat. Amsterdams Historisch Museum 2002
- Ekkart, R. E. O., *Portraits in the Golden Age*, uit **Dutch portraits : the age of Rembrandt and Frans Hals** tent.cat. Mauritshuis The Hague, The National Gallery, London, Zwolle 2007
- Elias, J., *De Vroedschap van Amsterdam 1578-1795*, Haarlem 1903-1905
- Elias, J. E., *Geschiedenis van het Amsterdamsche Regentenpatriciaat*, 's-Gravenhage 1923
- Fischer, P. M., *Ignatius en Jan van logteren: beeldhouwers en stuc kunstenaars in het Amsterdam van de 18de eeuw*, Alphen aan den Rijn 2005
- Frits Scholten, M. H., 'Quellinus's Burgomasters: A Portrait Gallery of Amsterdam Republicanism', *Simiolus* Nr. 32, no 2/3 (2006), pp. 87-125
- Groesbeek, J. W., *Heemstede in de historie*, Heemstede 1972
- Hell, M., 'De Oude Geuzen en de Opstand', in Prak, M., *Geschiedenis van Amsterdam*, Amsterdam 2004
- Hellinga, G. G., *Leiders van de Gouden Eeuw*, Zutphen 2009
- Houbraken, A., *De groote schouburgh der Nederlantsche konstschilders en schilderessen*, Amsterdam 1718
- Israel, J. I., *De Republiek, 1477-1806*, Franeker 1996
- Jongh, I. d., 'De Goden gaan op reis', in Pruijs, M. and Leeuw, M. d., *De Gouden Bocht van Amsterdam*, Den Haag 2004
- Kraaij, H. J., *Het koninklijke Paleis te Amsterdam*, Amsterdam 1997
- Langemeyer, G., *Portret van Andries de Graeff*, uit **Gerard ter Borch : Zwolle 1617, Deventer 1681** tent.cat. Mauritshuis Den Haag 1974

- Ligtelijn, M., 'Regentecoterieën 1650-1750', in Pruijs, M. and Leeuw, M. d., *De Gouden Bocht van Amsterdam*, Den Haag 2004
- Mahon, D., 'Notes on the 'Dutch Gift' to Charles II: II', 91 Nr. 561 (Dec. (1949), pp. 349-350
- Mahon, D., 'Notes on the 'Dutch Gift' to Charles II', 91 Nr. no 560 (Nov.) (1949), pp. 303-305
- Mahon, D., 'Notes on the 'Dutch Gift' to Charles II:III', 92 Nr. 562 (Jan. (1950), pp. 12-18
- Manuth, V. en Winkel, M. d., 'Rembrandt's Minerva in her Study of 1635', Nr. (2002), pp.
- Martin, W., *Het leven en de werken van Gerrit Dou*, Leiden 1901
- Molen, T. v. d., 'Govert Flinck: 'geneigt tot grooter ondernemingen'', *Amstelodamum* Nr. 94-1 (2007), pp. 3-11
- National Galleries of Scotland., *Dutch church painters : Saenredam's Great Church at Haarlem in context*, Edinburgh 1984
- North, M., 'The Baltic Area during the Eighteenth Century: The Case of the Hamburg Dealer Gerhard Morrell', in Amy Golahny, M. M. M., Lisa Vergara, John Michael Montias, *The Baltic Area during the Eighteenth Century: The Case of the Hamburg Dealer Gerhard Morrell*, Amsterdam 2006
- Philips, C., *Grachtenboek van Caspar Philips*, Amsterdam 1967
- Rasch, R., 'De moeizame introductie van de opera in de Republiek', in Grijp, L. P., *Een muziekgeschiedenis der Nederlanden*, Amsterdam 2002
- Rasch, R., *Een muzikale republiek geschiedenis van de muziek in de Republiek der Verenigde Nederlanden 1572-1795*, 2003
- Scholten, F., *Portrait of Andries de Graeff, Burgomaster of Amsterdam*, uit **Heads on Shoulders** tent.cat. Koninklijk Museum voor de Schone Kunsten Antwerpen 2008
- Schrama, S., *Overvloed en onbehagen*, Amsterdam 2005
- Schwartz, G., *De grote Rembrandt*, Zwolle 2006
- Snoep, D. P., 'Gerard Lairesse als plafond- en kamerschilder', XVIII Nr. (1970), pp. 159 - 165
- Spies, P., *Het Grachtenboek*, Den Haag 1992
- Swillens, P. T. A., *De Groote schouburgh der Nederlantsche konstschilders en Schilderessen door Arn. Houbraken*, 1944
- Thiel, P. J. J. v., *Het Nederlandse geschenk aan koning Karel II van Engeland 1660*, uit tent.cat. Het Nederlandse geschenk aan koning Karel II van Engeland 1660 Amsterdam 1965
- Timmers, J. J. M., *Gérard Lairesse*, Amsterdam 1942
- Weber, G. J. M., 'Dus leeft de dappre Graaf', *Oud Holland* Nr. 1 (1985), pp. 44-56
- Wijnman, H. F., 'Beschrijving van elk pand aan de Herengracht, zijn eigenaars en bewoners', in Verwey, H. d. L. F., *Vier eeuwen Herengracht*, Amsterdam 1976
- Zandvliet, K., *De 250 rijksten van de Gouden Eeuw*, Amsterdam 2006